

CITATION

Öz, Satılmış. "Social factors involved in development and enterprise of multilateral companies" *Journal of Faculty of Theology of Bozok University*. 5,5 (2014/5), pp. 1-30.

Çok ortaklı şirketlerin kuruluş ve gelişmesinde etkili olan toplumsal faktörler

Satılmış Öz

Yrd. Doç. Dr. Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet

Sosyal kurumlar karşılıklı etkileşim halindedir. Genel olarak da sosyolojik olayların tek bir nedenle açıklanamayacağı kabul edilmektedir. Ülkemizde önemli toplumsal olgular arasında yer alan çok ortaklı şirketler de bunlardan birisidir. Hukuki terminoloji bakımından şirket kavramından farklı anlamlarda kullanılması mümkün olmamakla birlikte çok ortaklı şirketler ülkemizde din ve dindar kimliği ile anılmaktadırlar. Çok ortaklı şirketlerin ortaya çıkmasında ekonomik, siyasi, dini ve toplumsal nedenler sayılabilir. Bu çalışmamızda çok ortaklı şirketlerin kuruluş ve gelişmesinde etkili olan toplumsal nedenler araştırılmıştır. Yine çok ortaklı şirketlerin kuruluş ve gelişmesinde etkili olan ekonomik, siyasi ve dini nedenlere ise bu çalışmamızda değinilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Yimpaş, bütünleşme, çözülme, tabakalaşma, ekonomi, şirket, din

şüncesi ile devlet ricalinin de aktif rol aldığı ve teşvik edici bir takım çalışmalar içerisine girdikleri görülmektedir. Bu süreç içerisinde işçi tasarruflarının ekonomiye kazandırılması için kanuni bir takım düzenlemelerin yapıldığı, süreç içerisinde farklılaşmakla birlikte sistemi kuracak ve yönetecek bazı teşekküllerin oluşturulduğu da görülmektedir. Esasında işçi tasarruflarının ülke ekonomisine kazandırılması sadece 1960'lı yılların değil, hemen hemen her dönemin ve siyasi teşkilatın projeleri arasında yer almış ve buna yönelik politikalar geliştirilmeye çalışılmıştır.

İşçi şirketleri ile başlayan süreç Anadolu'da çok ortaklı şirket modeliyle devam etmiştir. Yapılan akademik çalışmalardan ve TBMM araştırma komisyonu raporlarından ülkemizde 350 civarında işçi şirketinin ve 70 civarında da çok ortaklı

Türkiye'den özellikle Avrupa ve Ortadoğu ülkelerine 1960'lı yıllardan itibaren başlayan göç hareketleri beraberinde bir takım sosyolojik olay ve olguları da getirmiştir. Çok ortaklı şirketler bunlardan birisidir. Ekonomik olarak çoğunluğunu toplumun alt sınıflarının oluşturduğu, kol emeği ile geçimini sağlamak ve yegâne düşüncesi tasarruf etmek olan insanların bir takım nedenlerle ekonomik ilişkiler içerisine girdikleri görülmektedir. Bu şirketlerin kuruluş ve gelişme süreci nitelik ve nicelik bakımından farklılıklar arz etmektedir.

Nitekim ilk kurulan şirketlerin işçi şirketleri niteliğinde kurulduğu, artık değerlerin ülkemiz ekonomisine kazandırılması dü-

KAYNAKÇA

Öz, Satılmış. "Çok ortaklı şirketlerin kuruluş ve gelişmesinde etkili olan toplumsal faktörler" *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5,5 (2014/5), ss. 1-30.

Satılmış Öz

şirketin kurulduğu anlaşılmaktadır.⁰¹ Cari mevzuat açısından değerlendirildiği zaman, hukuken işçi şirketi ile çok ortaklı şirket ayrımının mümkün olmadığı görülmektedir. Şirket kavramının kendisinin zaten ortaklık anlamına geldiği ve ortak sayısı, halka arz edilme kolaylığı, sermaye yapısı ve miktarı gibi bir takım farklılıklarla kollektif, limited, anonim gibi isimlerle ayrıştırıldığı görülmektedir. Ancak ülkemizde çok ortaklı şirket kavramı ile işçi şirketi kavramı farklı anlamlarda kullanılmaktadır. İşçi şirketleri ile herhangi bir ideolojiye sahip olmayan ve yegâne amacı iktisadi faaliyet olarak kabul edilen, yurt dışında bulunan vatandaşlarımızın ortaklaşa kurdukları iktisadi teşekküller kastedilirken, çok ortaklı şirket kavramı ile iktisadi faaliyet ile birlikte manevi değerlerin de ön planda tutulduğu, dinî bir sermaye yapılanması kastedilmektedir. Her ne kadar hukuken farklı tanımlamalar yapılsa da çok ortaklı şirket denilince genel olarak bu tanımlama anlaşılmaktadır. Nitekim zaman zaman basında bu şirketlerin dinî kimliklerine işaretlerle *yeşil sermaye* olarak isimlendirilmiştir.

2

01. *Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi ABD, satilmisoz@hotmail.com.

**Bu çalışma "Çok Ortaklı Şirketlerin Dini Ve Toplumsal Temelleri(Yimpaş Örneği)" isimli doktora tezimizden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Bkz. Ali Osman Gürbüz, *İşçi ve Halk Şirketleri Örneğinde Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Finansal Sorunları ve Çözüm Alternatifleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Ens., İstanbul 1987; TBMM, 10/16,262 esas numaralı ve 1061 s. Sayılı araştırma komisyonu raporu, <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1061.pdf> Er. Tarihi. 26/12/2012

rildikleri de görülmektedir.

Çok ortaklı şirketlerden birisi Yimpaş Holding'dir. 1980 yılında tüketim kooperatifi olarak kurulan Yimpaş, daha sonra şirketleşme yoluna gitmiş ve 1982 yılında Yozgat İhtiyaç Maddeleri Pazarlama ve Tic. A.Ş. ismiyle ticari hayatta yerini almıştır. Küçük birikimlerin bir araya getirilmesi suretiyle iş olanaklarının oluşturulacağı iddiası şirkete olan ilgiyi artırmıştır. Nitekim 1987 yılında "*kendi fabrikasını kendin kur*" sloganı halktan beklenenin üzerinde destek görmüş ve birden çok sektörde yatırımlar yapmaya başlamıştır. Yimpaş bu yatırımlarına sadece ülke içerisinde değil, özellikle Türkî Cumhuriyetler olmak üzere dünyanın değişik yerlerinde de devam etmiştir. Yimpaş, tüm çok ortaklı şirketler gibi 2.000'li yıllardan itibaren duraklama dönemine girmiştir. Bunun neticesinde birçok sektörden ya çekilmiş ya da küçülme yoluna gitmiştir.⁰²

Ülkemizin değişik yerlerinde kurulan diğer çok ortaklı şirketlerin kuruluş ve gelişmeleri tarihsel olarak Yimpaş ile benzerlikler arz etmektedir. Çok ortaklı şirketlerin gerilemesi, hatta bazılarının ticari hayattan çekilmeleri ile birlikte bir tok sosyolojik problemler gündeme gelmiştir. Bu problemlerden birisi de din iktisat ilişkisi olmuştur. Sosyologların ve özellikle din sosyolojisinin kadim meselelerinden olan din iktisat ilişkisi, çok ortaklı şirketler ile birlikte sosyologların dikkatini çeken konular arasında yerini almıştır.

02. Bk. <http://yimpas.com.tr/index.php?git=isayfa&id=22&sid=1331/07/2013>.

Çok ortaklı şirketler denildiği zaman dinî bir yapılanma anlaşılmaktadır. Hatta bu şirketlerin kuruluş ve gelişmesinde dinî nedenlerin ağırlıklı olduğu ifade edilmektedir. Oysa sosyolojik kurumlar tek taraflı ve dominant etkenlerle izah edilemezler. Sosyolojik kurumlar birbirlerini karşılıklı olarak etkiler ve etkilenirler. Sosyo ekonomik kurumlar olan çok ortaklı şirketlerin de tek taraflı ve tek nedenle izah edilmesi sosyolojinin mantığı ile uyuşmamaktadır. Dolayısıyla çok ortaklı şirketlerin de ortaya çıkmasına neden olan birçok sosyolojik neden bulunmaktadır. Elbette dindar kimliği ile bilinen toplumlarda ortaya çıkan kurumlar dinden bağımsız olarak incelenemezler. Ancak dinî nedenlerin tek neden olarak ifade edilmesi sosyolojik bir eksiklik olacaktır. Bu bakış açısı ile bu çalışmamızda çok ortaklı şirketlerin kuruluş ve gelişmesinde etkili olan toplumsal faktörler araştırılmıştır.

Klasik sosyoloji teorilerinde din-ekonomi münasebetleri tespit edilirken sosyoloğun ortaya çıkarmaya çalıştığı ilişki daha belirsiz görünümde olan bir ilişki biçimidir. Türkiye gibi, dinin kimliğin öğeleri arasında aldığı yer çok belirleyici olan toplumlarda böylesi kolektif yapılar ister ekonomik, ister mesleki veya başka organizasyonlar, aynı zamanda dinî organizasyon olma potansiyeli yüksek olan organizasyonlardır. Ancak hangi saik tarafından belirlenmiş olursa olsun modern sosyolojinin genel eğilimi olan çok sebepli izah prensibini gözden uzak tutmamak gerekmektedir.

Yapmış olduğumuz araştırmalarımız neticesinde çok ortaklı şirketlerin kuruluş ve gelişmesindeki en önemli faktör-

rün toplumsal unsurlar olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan mülakatlardan, yurt dışına çalışmaya giden birinci kuşak, istisnaları olmakla birlikte, Türkiye’de eğitim düzeyi düşük, geliri asgari geçim standartlarının altında, iş imkânı olarak düzenli bir işi ve geliri olmayan, ya da özellikle inşaat işçiliği, çobanlık ve ırgatlık gibi ağır iş koşullarında ve devamlılığı olmayan işlerde çalışan ve toplumsal statü olarak aşağı mertebede kabul edilen kimselerden oluşmaktadır.

Yurt dışına çıkan vatandaşlarımız, bu eylemlerini, “yurt edinme” düşüncesi ile değil, gittikleri yerlerde bir süre çalışıp belli birikimi temin ettikten sonra memleketlerine dönüp, küçükte olsa kendi çapında bir iş imkânı oluşturup geriye kalan hayatını o şekilde devam ettirmek düşüncesi ile gerçekleştirmişlerdir. Aynı şekilde bu kimselerin iktisadi hayatında “birikim ve tasarruf” düşüncesinin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu şekilde gidenlerin büyük bir kısmı aile ortamından uzak, birçok kişinin bir araya gelerek oluşturdukları, çoğu zaman bir odada on ve daha fazla kişinin kaldığı, tek amacın “para biriktirmek” olduğu, apartmanların giriş ve zemin katlarından oluşan ortamlarda ikamet ettikleri bir hayat sürmüşlerdir. Kendileri, çalışma ortamları itibariyle de buldukları ortamın en ağır şartlarında çalıştırıldıklarını da ifade etmektedirler.

İnsanların bu şekilde bir barınma ve iş ortamına maruz kalmaları, onların geride kalan yakınlarının, özellikle işsizlikten kurtulma ve zor şartlar altında da olsa evlerine geçimlerini sağlayacak para gönderme düşüncesi ile cazip

Satılmış ÖZ

gelirken, yurt dışına çalışmaya giden insanlarda evlatlarını bu muameleye layık görmeme dürtüsü baş göstermiştir. Bu dürtünün etkisi onların “*memleketimize yatırım yapılacak, çocuklarımız işsiz kalmayacak, onlar buralara gelip gâvurun gözüne bakmayacak...*” çağrılarında reaksiyon göstermelerini sağlamıştır. Diğer taraftan gerek aile yapıları gerekse daha önceki çalışma koşulları da onların bu tür şirketlere ilgi göstermelerindeki önemli etkenler arasındadır.

4

Bu kuşağın toplu halde yaşıyor olmaları, özellikle buldukları dönemin teknolojik ve ekonomik imkânları itibarıyla henüz “*küreselleşemediklerinden*” dolayı milli kimliklerini ön planda tutuyor olmaları, grup bilincinin daha da gelişmesine ve toplumsal bütünleşmede daha aktif ve duyarlı olmalarına neden olmuştur. Bunun için de çok ortaklı şirketleri bu sürecin bir parçası olarak algılamışlardır. Yine çok ortaklı şirketlerin gerileme dönemlerinde yurt dışında bulunan işçilerimizin artık gurbeti yurt edindikleri, bir kısmının oralarda işveren haline geldiği, toplumun düşük statülü insanlarından ziyade eğitim ve sosyal statü olarak mesafe kat etmiş, insanlardan oluşmaktadır. Ayrıca gerek çalışma imkânları gerekse barınma imkânları bakımından da birinci kuşak ile aralarında, gerek iş ve işçi hukukundaki genel gelişmeler, gerekse işçilerimizin eğitim seviyesinin yükselmesi ve daha bilinçli bireyler haline gelmesi dolayısıyla ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Bu kuşak artık ailesi ile birlikte göç ettiği ülkelerde yaşamakta ve yılda birkaç kez değil, birkaç yılda bir ülkelerine

ziyarete gelmektedirler. Bir kısmının çocuklarının Türkçeyi bilmedikleri de gözlemlenmektedir. Bu iki kuşağın kültürel geçiş süreci ile “*memleket*” e olan ilgi ve alakalarında ters orantılı bir ilişki izlenmiştir. Bu kuşağın yurt dışında buldukları süre içerisinde ülkemizin yaşamış olduğu sosyo-ekonomik ve siyasi durumlar onların yurt dışını benimsemelerinde etkin olmuştur. Birinci kuşak ile son kuşak arasındaki gerek kültürel gerekse dinî ve toplumsal farklılıklar çok ortaklı şirketlerin gelişme ve duraklama dönemleri ile paralellik arz etmektedir. Ayrıca ortakların ortak olma gerekçelerini izah etme bakımından da bu farklılıklar önemlidir. Çünkü ilk dönem ortaklarda din, memleket gibi manevi değerler ön plana çıkarken son dönem ortaklarda daha çok maddi değerler ön plana çıkmaktadır.

İbn Haldun toplumları bedevi ve hadari toplumlar olarak ikiye ayırmakta ve toplumsal hareketliliği zorunlu olarak görmekteydi. Diğer taraftan dünya nimetlerinin hiçbir topluluk ya da zümreye hasredilmediğini tüm insanların istifadesine sunulduğunu ifade etmekteydi. Aynı şekilde toplumsal iş bölümünün zorunluluğundan bahsetmekteydi. İbn Haldun’un özellikle sebep asabiyeti, çok ortaklı şirketlerden inceleme konumuz olan ve gerek kurucuların gerekse yönetici ve çalışanların din ve dünya karşısındaki tutumları ile “*ötekileştirildiği*” şirketlerin, oluşumu ve gelişimi açısından da önemli bir doktrindir. Gerek bir takım sermaye grupları, gerekse resmi ideolojinin ötekileştirdiği düşüncesine karşı aynı “*ezilmişliği*” yaşadıklarını düşünen halk büyük rağ-

bet göstermiş ve bu duygu, şirketlerin büyüme sürecini hızlandırmıştır. Yine bu tür şirketlerin ilk andan itibaren kuruluş ve gelişmesini sağlayan önemli etkenlerden birisi olarak da nesep asabiyeti ifade edilebilir. Memleketinin geri kalmışlığına ve teknolojik imkânlardan yoksun oluşuna tepki gösteren vatandaşlarımız, dışarıda kazandıklarının memleketlerine yatırım olarak dönmesi düşüncesiyle bu tür şirketlere ortak olmaktan çekinmemişlerdir. Nitekim İbn Haldun, göçebe toplumun dıştan gelebilecek olan tehlikelere karşı kendisini korumak ve doğal ihtiyaçlarını karşılamak için kuvvetli bir dayanışma içerisinde olmak zorunda olduğunu ifade etmektedir.⁰¹ İbn Haldun'un determinizme varan iş bölümü ve aynı şiddetleki dikey ve yatay hareketliliğin sonucu olarak çok ortaklı şirketlerin tezahürü açıklanabilir. Zira bu tür oluşumlar, özellikle cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren burjuvazinin oluşumunda dışarıda bırakılmış olan Anadolu sermayesinin bu vesile ile varlığını ispatlama çabası olarak algılanabilir.

Çok ortaklı şirketlerin ortaya çıkmasındaki önemli nedenlerden birisi de Marksist ifade ile daha fazla kaynağa sahip olanın ötekileri kontrol altına alacak olmasıdır. Zira insanlığın iktisadi tarihi sadece artık ürüne el konulması mücadelesinden ibaret değildir. Bu mücadele aynı zamanda toplumsal farklılığın ve farkındalığın sağlanması düşüncesidir. Nitekim mülakat yapılan ortaklar sık sık “ekonomik üstünlüğün

01. Nesrin Candan, “İbni Haldun’un Gözüyle Kamu Maliyesi Yaklaşımı” *Celal Bayar Üniv. İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14,2 (2007), s. 238.

sağlanması ile birlikte, güç ve otoritenin de sağlanacağından” bahsetmektedirler. Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan ve Cumhuriyet ile birlikte devam eden süreç içerisinde sermaye, mülkiyet, bürokrasi kavramları hep iç içe olmuş ve dolayısıyla sermaye ve mülkiyete sahip olanlar aynı zamanda kontrol gücüne de sahip olmuşlardır. Bürokrasi karşılıklı ilişki içerisinde sermaye sahiplerini bir baskı aracı olarak kullanırken, sermaye sahipleri de bürokrasiyi emellerine ulaştıracak bir araç olarak görmüşlerdir. Bu durum alternatif oluşturan reaksiyonel hareketlerin toplum nezdinde daha fazla itibar görmesine neden olmuştur. Cumhuriyet tarihi boyunca “alternatif” iddiasında olan tüm sosyal hareketler toplum nezdinde büyük itibar görmüştür. Dolayısıyla alternatif iddiası ile ortaya çıkan çok ortaklı şirketlerin toplum nezdinde görmüş olduğu ilgi de bu reaksiyonel hareketlilikten dolayı farklı olmuştur.

Ülgener, iktisadi zihniyet ile iktisadi ahlak arasında ayırım yapmakta ve iktisadi zihniyetin dindarların zihin dünyası ile yakından ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Özellikle çözülme devrinde iktisadi zihniyetle iktisadi ahlak arasındaki uyumsuzluk, hatta çatışmadan bahsetmektedir.⁰² Çok ortaklı şirketlerin ortaya çıkmasının ve yayılmasının en önemli nedenlerinden birisi de toplumun Ülgener'in ifadesinde karşılığını bulan iktisadi ahlaktan uzaklaşmış olması ve kendi iktisadi zihniyetini oluşturmasıdır. Bunu oluştururken de

02. Sabri F. Ülgener, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Derin Yay., İstanbul 2006, s.59.

Satılmış Öz

iktisadi ahlaka taalluk eden kısımların sadece içselleştirilmek yerine bir meşrulaştırma aracı olarak kullanılmasıdır. Zira oluşan bu iktisadi zihniyet, üretim, istihdam, yatırım gibi zorlukları başkasından bekleme, buna mukabil tüketim, lüks, sefahat gibi batı tipi alışkanlıklardan da vazgeçememe esasına dayanmaktaydı.

Sınıfsal Yapılanma

6 Çok ortaklı şirketlerin oluşması ve gelişmesindeki önemli nedenlerden birisi toplumsal tabakalaşma ya da sınıfsal yapılanmadır. Tüm toplumlar da, toplumu oluşturan bireylerin, güç, servet veya sahip olunan diğer sosyo-ekonomik değerlere göre bir tabakalaşma ya da sınıflaşma sisteminin varlığı görülmektedir. Tabakalaşma sistemi, aslında eşitsizlikleri oluşturan sosyal kurumların kompleksi için kullanılır.⁰¹ Hayatta benzer avantaj ve dezavantajları paylaşan insan grubu⁰² olarak da tanımlanan “*tabaka*”, bir toplumu oluşturan bireylerin ırk, zenginlik, statü, güç, eğitim durumu ve meslek açısından çeşitli hiyerarşiler içine girmeleriyle, toplumsal düzeyde bölünmeleri ya da farklı insan gruplaşmaları arasındaki yapılaşmış eşitsizlikler olarak da tanımlanmaktadır.⁰³ Toplumsal tabakalaşma her şeyden önce bir hiyerarşi ve eşitsiz-

lik durumudur.⁰⁴ Hemen her toplumda prestij, gücün ve zenginliğin adaletli bir biçimde dağılmadığını görmekteyiz. Bazı toplumlarda kimi insanların zengin, kimilerinin yoksul, kimilerinin toplum içindeki saygınlığının ve gücünün daha yüksek, kimilerinin ise daha az veya hiç olmadığını izliyoruz. Tarihi süreç içerisinde hemen her dönemde insanları derecelendiren, farklılaştıran ve tabakalara ayıran bir sistemin bulunduğu tanık olmaktayız.⁰⁵

Toplumsal farklılaşmanın açıklanmasında farklı ifadelerin kullanıldığını görmekteyiz. Kapitalist toplum bilimciler toplumsal farklılaşmayı açıklamak için “*tabakalaşma*” kavramını kullanırken, Marksist toplumbilimciler “*toplumsal sınıf*” kavramını kullanırlar. Toplumsal sınıfların ya da tabakaların varlığını servet, gelir, meslek, eğitim, saygınlık, statü ve iktidar gibi ölçütlerle bağlayan kapitalist sosyologlar, kümeler arasındaki düzenli farklılıkların aileden ve ailenin içinde bulunduğu tabakalardan miras alındığını kabul ederler. Başka bir ifade ile tabakalaşma belirli bir toplumda egemen olan rol ve statüye göre ortaya çıkan bir farklılaşmadır.⁰⁶ Sosyal sınıf ise, aynı sosyal hayat tarzını paylaşan fertlerin meydana getirdiği bir sosyal kategori veya gruptur.⁰⁷ Diğer taraftan sınıf ve tabakaların farklı anlamlar içermediğini, aynı şeyler

01. Grusky, D.B., *Social Stratification*, International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 2001, s.14443-14452, Erişim Tarihi: 22/08/2012, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B0080430767019744>

02. John Fulcher, John Scot, *Sociology*, Oxford University Press, 1999, s.601.

03. Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yay. İstanbul 2004, s, 221.

04. Sezer Baykan, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul 2006, s.143.

05. Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, Ekin Yay., Bursa 2011, s. 269.

06. Sibel Armağan, Armağan İbrahim, *Toplum Bilim*, Barış Yayınları, 1988, s.155.

07. Amiran Kurtakan Bilgiseven, *Genel Sosyoloji*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s,145.

olduğunu ifade edenler de olmuştur.⁰¹ Kimi sosyologlar, tabakaları evrensel, sınıfları tarihin belli bir döneminde ve toplumlarda ortaya çıkan bir sosyal yapılaşma olarak kabul etmektedirler. Nitekim kölelik sistemi ve kast sistemi gibi tabakalaşma modelleri, nasıl tarihin belli dönemlerinde ve bazı toplumlarda görülen olgular ise, sınıf sistemi de sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan bir tabakalaşma modelidir.⁰² Ancak “*tabakalaşma*” kavramı ile “*sınıf*” kavramının aynı anlamda kullanılması bazı anlamsal farklılıkları ortadan kaldıracaktır. Her iki kavram da toplumsal bir tasniften söz etmekle birlikte, tabakalaşma daha çok doğuştan gelen, insanların kendi iradeleri dışında gerçekleşen ve katmanlar arasında hareketliliğin olmadığı ya da çok az ve sınırlı olduğu sanayi öncesi toplumsal yapıyı ifade ederken, sınıf kavramı, sanayi devrimi sonrası toplumsal yapıyı izah etmektedir. Bu toplumsal yapıda mensup olunan sınıf sadece doğuştan gelen özelliklerle kazanılmamakta, insanların doğuştan getirdikleri bir takım özelliklerin yanında kendi kazanımlarının da etkili olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte tabakalaşma hiyerarşik bir biçimde bir bölünmeyi ifade ederken, sınıf daha yatay bir bölünmeye dayanır. Aynı zamanda tabakalaşma kısmen de olsa siyasi bir anlam içerirken, sınıf kaynağını daha çok ekonomik ve toplumsal iş bölümünden alır. Toplumsal tabakalaşmanın en önemli

01. Eyüp Kemerlioğlu, *Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik*, Saray Kitabevleri, İzmir 1996, s.39.

02. Zeki Arslantürk, Tayfun Amman, *Sosyoloji*, Kaknüs Yay., İstanbul 2000, s.379.

kaynağı toplumsal sınıf ve yapılarıdır. Günümüzde toplumsal tabakalaşma konusu tamamıyla toplumun sınıfsal farklılaşması temelinde ele alınmakta ve irdelenmektedir.

Sosyologlar sosyal tabakalaşmayı belirleyici birçok etken sıralamaktadırlar. Ancak bunlar arasında ekonomi, itibar, iktidar gücü ve eğitim dikkat çekmektedir. Genellikle ekonomi ve eğitimin belirleyiciliği noktasında ortak kanaatin varlığı söylenebilir. Kimi toplum bilimcilerin ise ekonomi ve eğitim faktörüne yaşam tarzı ve aidiyetlik duygusunu da ekledikleri görülür. Ancak bu faktörlerden hangisinin baskın olduğu toplumun sosyokültürel değerlerine göre farklılıklar arz etmektedir.

Ekonomik evrimini ve gelişmesini tamamlamış olan toplumlarda maddi faktörlerden çok, eğitim, kültür gibi manevi değerlerin ön plana çıktığı gözlemlenirken, ekonomik olarak kendini ispatlayamamış olan toplumlarda maddi ölçütlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki, toplumsal sınıfların oluşması ve etkinliğinin sadece ekonomik gerekçelerle oluştuğunu ifade etmek tarihi sürece ve toplumsal realiteye haksızlık olacaktır. Zira tarihin belli dönemlerinde bazı toplumlarda sınıfsal yapının ayrıştırılmasında başta din ve mistisizm olmak üzere pek çok etkenin ön plana çıktığı görülmektedir. Statü göstergesi olarak meslek, eğitim düzeyi, ekonomik ve siyasi güç ve dinsel faktörlerinin birbirlerini tamamladıkları düşünülebilir.

Ayrıca yaşam tarzı ve aidiyetlik duygusunun da ekonomiyle ilişkili olduğunun altını çizebiliriz. İster kapitalist

Satılmış Öz

sistem anlayışı ile tabakalaşma denilsin, isterse Marksist anlayışla sınıf denilsin bu farklılıkları ya da eşitsizlikleri ortaya çıkaran önemli etkenler vardır. Her ne kadar bazen iç içe geçmiş etkenler görülse de, yaşayan toplum açısından ekonomi, siyasal ve toplumsal etkenler bunların başlıcalarıdır. Sahip olunan maddi varlıkların eşit olmayan bir şekilde dağılımı ekonomik etkeni, gücün eşit olmayan dağılımı siyasi etkeni, toplumsal statünün eşit olmayan dağılımı ise toplumsal etkeni ifade etmektedir.

8

Modern toplumlarda sosyal tabakalaşma ya da sınıfların belirginleşmesinde ekonominin önemli bir faktör olduğunu görmekteyiz. Ülkeler ekonomik durumlarına göre sınıflandırılmakta, ülke içerisinde yaşayan bireyler yine maddi durumları baz alınarak farklı sosyal statülere yerleştirilmektedirler. Esas itibarıyla ekonomik durum diğer farklılaşma ölçütlerini de olumlu ya da olumsuz etkilemektedir. Şehirlerde yerleşim yerleri ekonomik durumlara göre şekillenmekte, sosyal tesisler ve bunlardan faydalanma imkânı yine ekonomik güç ile paralellik arz etmektedir. Diğer taraftan ekonomik durumu iyi olanların çocuklarına daha iyi bir eğitim verme gayreti içerisinde oldukları ve bunun neticesinde de yönetenlerin yine aynı sınıftan hâsıl olduğu bilinen bir gerçektir. Ekonomik gücü elinde bulunduranların siyasi güce de nüfuz ettikleri bilinmektedir. Çok ortaklı şirketlerin ortaya çıkmasının önemli nedenlerinden birisi olan toplumsal tabakalaşma-sınıflaşma ve bu yapılar arasındaki mücadele önem arz etmektedir.

Genel olarak çok ortaklı şirketlerin

müntesiplerinin toplumda bir eşitsizlik halinden bahsettikleri ve bunu farklı tonlarda ifade ettikleri görülmektedir. Nitekim bu yapılanmaların, işçi şirketleri ile başlayan süreç içerisinde toplumumuzda varlığı kanıksanmış olan eşitsizlik hali en büyük argümanları olmuştur. Gerek siyasal yapılanmalar, gerekse ekonomik örgütlenmeler ve sermayenin belli şehirlerle belirli ellerde toplanması hali toplumsal eşitsizliğin bir delili olarak kabul edilmiştir.

Yimpaş özelinde çok ortaklı şirketlerin ortaklarının, genel olarak tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de bir tabakalaşma veya sınıflandırma sisteminin var olduğunu ve bu tabakalaşma içerisinde “ötekileştirilmiş” bir grubun bilinçli bir şekilde oluşturulduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Bununla birlikte genel profilleri incelendiği zaman, her ne kadar eğitim, dinî pratik, itikat ve cemaatsel olarak, özellikle de ekonomik seviye olarak farklılıklar gösterebilirler de, kültürel olarak aynı temelde buldukları görülmektedir. Yine ülkemizde yaşanan bir takım siyasi ve ekonomik olayların kendilerinin sınıf bilincinin oluşmasında önemli bir etken olduğunu ifade etmektedirler. Hatta sınıfsal yapılanmanın bilinçli bir şekilde oluşturulduğunu, iktidarın, ekonomik ve bürokratik seçkinlerin belli çevrelerde toplandığını ve hep kendi içlerinde el değiştirdiğini ifade eden ortaklar ve çalışanlar da olmuştur.

Ortaklarının önemli bir kısmı, Avrupa ülkelerine gelmeden önceki toplumsal statülerinden yakınlıkla bahsetmekle birlikte, Avrupa’da kendilerinin çalışma şartları bakımından

köleleştirildiklerini ifade etmektedirler. Kendilerinin çalışma koşulları olarak en aşağı şartlar da çalıştırıldıklarını, yine barınma ve beslenme bakımından da buldukları ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin çok gerisinde olduklarını ifade etmektedirler. Diğer taraftan, Avrupa ülkelerine işçi olarak gitmeden önceki dönemde ülkemizdeki sosyo ekonomik problemlerin de insani yaşam standartlarının gerisinde olduğunu ifade eden ortaklar da olmuştur. “köleleşme”, “köleleştirilme” veya “köle hayatı yaşama” ifadelerini kullanan ortakların daha çok Avrupa ülkelerinde bulunan ortaklar olduğu yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır. Türkiye’de bulunan ortaklar aynı gerekçelerden çok daha seyrek bahsetmekte ya da bu ifadelere katılmadıklarını beyan etmektedirler. Bu ifadelerin arka planında yurt dışında bulunan vatandaşlarımızın yaşadıkları sosyo ekonomik durumların olduğu gözlemlenmektedir.

Aslında burada bahsedilen kölelik sistemi; insanın kendisinin değil, emeğinin köleleştirilmesidir. Yine köleleştirildiğini ifade eden vatandaşlarımızın hem kendilerinin hem de gelecek nesillerin aynı sıkıntıları, ülkemizde yapılacak yatırımlarla, yaşamayacakları düşünceyle ortak oldukları görülmektedir. Ortaklar her ne kadar yaşadıkları durumu kölelik ya da köleştirme olarak ifade etmişlerse de, aslında ifadelerinden sadece kendilerinin bireysel olarak yaşadıkları şartlardan şikâyetçi olmadıkları, gerek ülke içerisinde, gerekse ülkeler arasında bir takım sınıfsal yapılanmanın varlığını kabul ettikleri ve bunun da kendilerini sosyolojik olarak yeni ara-

yışlara teşvik ettiği görülmektedir.

Ortaklarla yapılmış olan mülakatlardan toplumun Kast sistemindekine benzer bir şekilde sert olmamakla birlikte statüsel ve sonradan kazanılmış bir takım meziyetlerle tabakalandırıldığını ve bu yapılanma içerisinde din adamlarına ayrı bir konum takdir edildiğini görmekteyiz.

Nitekim Ortaklardan Bolat; “... bizde din adamlarının yeri ve konumu farklıdır. Onlara her zaman saygı duyuyor, bağlılığımızı bildiririz. Çoğu zaman dinî bilgilerimizi kendilerinden öğrenmiş ve sorgulamadan da kabul etmiş, onları uygulamaya başlamışızdır. Zaman zaman din adamları ile zenginler birlikte hareket ederler. ...yine aynı şekilde zenginler toplumda yanlış bile yapsalar saygı görmekte, buna karşılık ekonomik durumu iyi olmayanlar sürekli olarak aşağılanmaktadır. Doğruları bile sorgulanmaktadır. Yaşadığımız köyde bile insanlar ekonomik durumlarına göre değerlendirilmektedirler. Bu sadece bizim ülkemizde değil Avrupa’da da kısmen bu şekildedir....siyasi olarak ön plana çıkan kimselerin de toplumda saygınlığı farklıdır...” derken aslında bir sınıfsal yapılanmadan ve bu sınıfsal yapılanmanın kriterlerinden bahsetmektedir. Onun bu ifadelerinden, kast sistemine benzer bir şekilde toplumsal yapılanmadan bahsetmek mümkün gibi gözükmektedir.

Ancak burada sınırları kesin kez ayrılmış ve hareketliliğin mümkün olmadığı bir tabakalaşmadan değil, ülkemizin sosyo-kültürel durumunda dolayı din adamlarına tanınan farklılıktan bahsedilmektedir. Bu yapılanma çok ortaklı

Satılmış Öz

şirketlerin ortak yapılarının oluşmasında ve toplum nezdinde itibar kazanmalarında iki şekilde mâkes bulmuştur. Birincisi, bu yapılanmadan şikâyetçi olan insanlar, yapılanmaya baş kaldırmışlar ve alternatifini olacağını düşündükleri, kendilerinin de itibar görecekları sistemi desteklemişlerdir. Diğeri ise özellikle siyasilerin ve din adamlarının toplum nezdindeki bu ayrıcalıklı, itibarî değerini fark eden çok ortaklı şirketlerin kurucu ve yöneticileri, ortaklıkların toplanmasında bu itibarî değeri ziyadesiyle ön plana çıkarmışlardır.

Yimpaş Holding ortaklarından Malçoç, “...ülkemizde yıllardır zengin olanlar hep aynı kimseler. Devletin tüm işlerini onlar yapıyor. Onlardan birisini bulmadan ve araya koymadan devlette işini zor yapıyorsun. Bunların çoğu eski ve yeni siyasiler, bürokratlar ve ekonomik durumu iyi olanlar...” derken, toplumuzda bir seçkinler sınıfından bahsetmekte ve onların zümre tipi tabakalaşma da olduğu gibi ayrıcalıklı olduğunu ifade etmektedir. Bu ifadeden hareketle toplumsal yapımızın zümre tipi tabakalaşmaya benzerlik arz ettiğini ifade etmek yeterli olmayabilir. Ancak ortakların “... Türkiye’de bazı iktisadi kuruluşlar var. TÜSİAD gibi, bunlara üye olmak çok zor. Bir iktisadi kuruluş gibi değil, istediklerini ve kafalarına uyanları alıyorlar, uymayanları almıyorlar. ...yine askeriyede isteyen herkes yükseltiliyor. Kendi istediklerini yükseltiyorlar. ...bürokraside üst dereceye gelenler, ya eski bürokratların çocukları, ya da çok kuvvetli torpilleri var...” ifadeleri ile, ayrıcalıklı bir zümrenin varlığından bahsetmekte ve aynı zamanda bu züm-

relerin kendi aralarında oluşturdukları sistemi yine kendi elleri ile devam ettirdiklerini ifade etmektedir. Ortaklar “... ekonomik olarak iyi duruma geldiğimiz zaman bunlara alternatif sistemler oluşturacak veya istediklerimizi yaptıracğıız..” derken de ortak olmasının gerekçesini sınıfsal yapılanma içerisinde yer bulma çabası, İbn Haldun’un ifadesi ile bedevi toplumdan hadari topluma geçiş mücadelesi olarak açıklamaktadır.

Ortaklarla yapılan mülakatlarda iki sosyal düşünce geleneğinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan birisi, mülkiyeti esas alan ve toplumları, artığı üretenlerin teşkil ettiği “sömürülenler” ile artığa el koyan “sömürenler” olarak sınıflandıran Marks’tır. Ortakların bu konudaki değerlendirmeleri toplumsal çatışma bölümünde ayrıntılı olarak işlenecektir. Ancak ortakların anlatımlarında sık sık Marks’ın tanımlarında ifadesini bulan “sömüren” ve “sömürülen” kavramlarını ön plana çıkardıkları görülmektedir. Bu sömürme ve sömürülme ifadeleri bazen ülke içerisindeki bir yapılanmayı hedef alırken, bazen de ülkeler arası ilişkileri ön plana çıkardıkları görülmektedir. Diğeri ise güç ve otoriteyi esas alan Weber’dir. Ancak ortaklar genel olarak gücün ve otoritenin etkinlik şiddetini ekonomiden aldığını, ekonomik olarak kalkınmamış olanların böyle bir hakkının olmadığını ifade etmektedirler.

Çok ortaklı şirketlerin ilgi görmeye başladıkları 1990’lı yıllardan itibaren ve özellikle de 1995’den sonra bu şirketlerin gelişmesine paralel yeni bir toplumsal yapılanmanın oluştuğu gözlemlenmektedir. Bu, çok ortaklı şirketlerin

getirmiş olduğu yeni yapılanma, milliyetçi muhafazakâr, manevi değerlere saygılı olmakla birlikte, tüketim alışkanlıkları itibariyle batılı hayat tarzını benimsemiş olan bir yaşam biçimidir. Bu yaşam biçimi kısa süre içerisinde bu şirketlerin ilk kurulduğu çevrelerde ilgi görmeye başlamış ve bu yapılanmaların hızlı bir şekilde yayılmasına neden olmuştur.

Toplumsal Çatışma

Çok ortaklı şirketlerin kurulması ve yatırımcıların bu şirketlere rağbet göstermelerindeki en önemli nedenlerden birisi olarak, toplumun sınıfsal yapılanması ve bu yapılanma arasındaki mücadelenin olduğu görülmektedir. Ortakların, hatta bu kuruluşların müşterilerinin dahi örtük bir şekilde sınıfsal yapılanma ve bu yapılanma içerisinde var olduğunu düşündükleri mücadeleden bahsettikleri görülmektedir. Bu mücadele toplumda var olan sınıflar arası bir “çatışma” halidir. Çatışma kuramı denilince akla Karl Marks gelmektedir. Marks’da toplumsal sınıfların tanımını, sınıf mücadelesinden bağımsız olarak ele almak mümkün değildir. Ona göre tarih, sınıflar arası bir mücadeleden ibarettir. Toplumsal sınıflar da bu mücadelede yer alan en belirgin ve büyük role sahip aktörlerdir.⁰¹ Sınıf kavramı Marksist gelenekte esas olarak sınıf çatışması ve değişme analizlerinin içeriğine yerleştirilmiştir.⁰² Marksçı sınıf kuramında öncelik, toplumsal sınıflar

nıfta değil, sınıflar arasındaki mücadelededir. Ona göre, sınıflar tek başlarına ele alınıp incelenemezler. Sınıflar ancak “artığa el koymak” için girdikleri karşılıklı ilişkiler çerçevesinde kavranabilirler. Diğer taraftan toplumsal sınıflar oluşturulmuş kategoriler olarak değil, tarihsel kavramlar olarak incelenebilirler.⁰³ Marks’a göre toplum, bireyler arası etkileşim ve ilişkiler, kurum ve kurumlar arası bağlardan örülmüş bütün değil, diyalektik bir bağlamda zıt ve uzlaşmaz düşmansı sınıflardan meydana gelmiş bütündür.⁰⁴ Sınıf, hangi cemiyette olursa olsun, mertebeli olarak mevcut bulunan grupları ifade eder ve sosyal sınıfların kaynağı da istihsal organizasyonunda bulunabilir. Ayrıca bu sosyal sınıf kendi şuuruna varır, diğer sosyal gruplarla münasebetinde ve onlarla mücadele içinde kendi birliğini fark eder. Her toplum, istihsal vasıtalarına sahip olan, siyasi hâkimiyeti elinde bulunduran ve diğerlerini istismar eden bir hâkim sınıfa sahiptir. Sonuçta kapitalist toplum içerisinde oluşan iki esas sınıfın, “burjuvazi ile proletarya”nın arasında mücadele oluşur ve bütün mesele bu iki gruptan birini tercih etme meselesinden ibarettir.⁰⁵

Yimpaş Holding ortaklarından Çördük: “... biz ülkemizde ikinci sınıf vatandaşlar olarak görülüyoruz. Siyasi olarak tercihlerimize saygı duyulmuyor. Biz

01. Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, Ekin Yay., Bursa 2011, s.277.

02. Hayriye Erbaş, “Fark/Kimlik, Sınıf”, Editör, Hayriye Erbaş & M. Kemal Coşkun & Deniz Yüzüak; *Fark/Kimlik, Sınıf*, EOS Yayınları, Ankara 2007, s.36.

03. Metin Özuğurlu, *Anadolu’da Küresel Fabrikanın Doğuşu: Yeni İşçilik Örüntülerinin Sosyolojisi*, Kalkedon Yay., İstanbul 2008, s. 24.

04. Sezgin Kızılçelik, *Marx’ın Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2007, s.131.

05. Raymond Aron, *Sınıf Mücadelesi*, (Çev. Erol Güngör), Dergâh Yayınları, İstanbul 1992, s.51-68.

çalışıyoruz ama karnımızı zor doyuruyoruz. Bizim üzerimizden hiçbir iş yapmadan ceplerini dolduranlar var. Bizim emeklerimizi sömürenler var. ... aslında bu sadece bizim ülkemizde değil, bizim çalıştığımız Avrupa ülkelerinde de var. Hem ağır şartlarda çalışıyoruz onlara kazandırıyoruz, hem de insan onuruna yakışır bir muamele görmüyoruz. Bizim ülkemizde olduğu gibi Avrupa ülkelerinde de bir kaymak tabakası var ve bunlar her halükarda kazanıyorlar. Ayrıca ülkelerden durumu çok iyi olanlar ve geri kalan bazı ülkeleri sömürenler var. Bunlar ülkemizin kaynaklarına yeterli hâkim olamamasından kaynaklanıyor. Biz bu sıkıntıları yaşıyoruz ama çocuklarımız yaşamasin. Onlar kendi ayakları üzerinde durabilsinler, insanca yaşasınlar...” demektedir. Burada ortağın ifadesinde açık bir şekilde bir sınıfsal yapı ve bu sınıfsal yapılanma içerisinde sömüren ve sömürülen bir yapılanmanın olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Bu yapılanma içerisinde ortakların, çok ortaklı şirketler vasıtasıyla çatışma haline girdikleri de anlaşılmaktadır.

Zira ortakların bir kısmı kendilerini sömüren ve sömürülen şeklinde tasnif edilmiş toplumsal yapılanmanın içerisinde, sömürülen taraf olarak gördükleri ve bu şirketler vasıtasıyla sınıfsal bir mücadele içerisinde oldukları şeklinde algılamaktadır. Ancak burada dikkat çeken önemli bir hususta, bu mücadelenin sadece ülke içerisinde var olan sınıflar arası bir mücadele olarak algılanması değil, aynı zamanda ülkeler arası bir mücadeleden bahsetmesidir. Zira ülkemizin üretim kaynakları ve bunların işlenmesi itibarıyla yeterli bilgi ve

tecrübeye sahip olamadığı, dolayısıyla sömürülen bir konumda olduğunu ifade etmektedirler.

Ortaklar ülke içerisindeki sınıfsal yapılanma olduğunu belirtirlerken, bu yapılanmanın kendi içerisinde de çeşitlilik arz ettiğini ifade etmektedirler. Zira ortakların önemli bir kısmının yerleşim yeri olan köy hayatında bile tarım arazilerine ve bunları işlemeye yönelik aletlere sahip olma bakımından farklılıkların olduğunu ifade etmektedirler. Ortakların Avrupa ülkelerine gitmeden önce genel olarak toplum içerisinde gündelikçi, çoban, inşaat işçisi gibi düşük seviyeli işlerde çalıştıkları gözlemlenmektedir. Demirci “...biz Avrupa'ya gelmeden önce memlekette hiçbir sosyal güvencesi olmayan inşaat işlerinde çalışıyorduk. İnşaat işleri bulamadığımız zaman tarlası çok olanların tarlalarında günlük yevmiye ile çalışırdık. Kendi tarım işlerimizi yaptırmak için traktörü olan, diğer tarım aletleri olan kimselerin işlerinde bazen karşılıksız olarak çalışır ve kendi işimizi yapmasını isterdik. Aslında karşılıksız olarak çalıştığımız kimse bizim işlerimizi de karşılıksız yapmazdı, ücreti ne ise alırdı. Ama biz sıranın kendimize gelmesini ve böylece işlerimizin daha iyi yapılmasını sağlamaya çalışırdık...” burada ekonomik etkenler kadar üretim aletlerine ve mülkiyete sahip olma etkeni de dikkat çekmektedir. Marks toplumu genel olarak tanımlarken ekonomik etkenler üzerinde durmaktadır. Ona göre, toplumu ve toplumsal hadiseleri belirleyen yegâne etken ekonomik faktördür.⁰¹

01. Karl Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşmaları 1848-1850*, (Çev. Sevim Belli), Sol Yay.,

Çok ortaklı şirketlerle birlikte sınıfsal çatışma içerisinde proletaryayı teşkil ettiğini düşünen insanlar, burjuvaya karşı varlıklarının bilincinde olmuşlar ve mücadeleye girişmişlerdir. Bu sınıflar arası mücadele sadece köylülük düzeyinde, arazisi olmayan ya da az olan, tarım alet ve teknolojilerine sahip olmayan, kendi emek gücü ile hayatiniyetini devam ettirmeye çalışan insanlarla tüm bunlara sahip olan insanlar arasındaki mücadeleden ibaret olduğunu iddia etmek olayı tek taraflı ve küçük ölçekte izah etmek olacaktır. Marks, bir sınıfın ancak kendi çıkarlarının bilincinde olduğu ve kendi kurumları aracılığıyla bu çıkarlarının peşine düştüğü zaman bir sınıf olduğu konusunda son derece ısrarlıdır.⁰¹

Bu açıdan bakıldığında çok ortaklı şirketlerin ya da Yimpaş ortaklarının gelişim seyrini Marks'ın "bilinç" hali ile özdeşleştirdiği bir sınıf çatışması olarak değil, teknolojik dönemin getirdiği imkânlar ve bunları tüketim imkânlarına sahip olmak ve olmamak arasında var olan ve aynı zamanda özentinin getirdiği bir mücadeleden ibaret olarak görmek gerekir.

Çok ortaklı şirketlerin yapılanmalarını izah eden önemli kuramlardan birisi de Dahrendorf'un kuramıdır. Dahrendorf, Marks'ın sınıf kuramını değiştirmeye çalışan ve ona önemli katkılarda bulunmuş bir toplum bilimcidir.⁰² Dahrendorf'a göre anonim şirketlerin

ortaya çıkmasıyla birlikte mülkiyet ve sermaye ile firmanın yönetimi ve denetiminin ayrıldığı bunun sonucu olarak da burjuva sınıfının giderek kendi içinde mâlikler ve yöneticiler olarak bölündüğünü görmekteyiz. Aynı şekilde işçi sınıfı da kendi arasında, kalifiye işçi, yarı kalifiye işçi ve düz işçi olmak üzere üç gruba ayrılmıştır.⁰³

Toplumun bir yüzü çatışma diğeri ise işbirliği olan bir madalyona benzetilen Dahrendorf, Marks'a karşı, toplumsal çatışmanın pek çok yönü bulunduğunu ve tek bir merkezi sorun etrafında sabitlenmediğini belirtmekteydi.⁰⁴ Dahrendorf toplumsal çatışmaların yapısal kaynağını üretim araçlarının mülkiyetinin eşit olmayan dağılımında değil, otoritenin eşit olmayan dağılımında görür.⁰⁵ O, sınıfların ortaya çıkmasında hükmetme ve hükmedilmenin ortaya çıkardığı otorite ilişkilerinden bahseder ve sınıf yapısının da üretim araçlarının mülkiyetinden daha çok otoriteye dayandığını söyler. Sonuçta çabalar toplumsal çatışmayı bastırmak yerine, onu etkin bir kurumsallaştırma sayesinde düzenleme yönünde yoğunlaştırılmalıdır. Çünkü Dahrendorf'a göre de çatışma toplumdan silinemez ve toplumsal yapının değişimi ve gelişimi için işlevseldir. Önemli olan çatışmanın, bastırılmak yerine etkin bir kurumsallaştırma ile düzenlenmesidir.⁰⁶

Ankara 1979, s. 250.

01. Alan Swingewood, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, (Çev. Osman Akınhay). Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998, s.112
02. Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, Ekin Yay., Bursa 2011, s. 279.

03. Orhan Türkdoğan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1997, s.189-190.

04. Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Osman Akınhay & Derya Kömürcü). Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2003, s.112.

05. Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, Ekin Yay., Bursa 2011, s. 279.

06. Margaret M. Poloma, *Çağdaş Sosyoloji*

Çok ortaklı şirketlerin ortaya çıkması ve gelişmesindeki önemli nedenlerden birisi olan toplumsal çatışma içerisinde İbn Haldun'un asabiyet teorisinin de önemli bir kuram olduğunu ifade etmek gerekir.

Statü, güç ve iktidar

Çok ortaklı şirketlerin ortaya çıkmasıdaki etkenlerden birisi de bu şirketler aracılığıyla elde edilecek güce paralel toplumsal statü kazanılması, böylece de iktidar erkine sahip olunmasıdır. Ortakların önemli bir kısmı ekonomik ayrıcalığın beraberinde gücü getirdiğini, bunun da toplumsal statüyü farklılaştırdığını, iktidar üzerinde etkili olduğunu ifade etmektedirler. Bu bir yönüyle güç, statü ve iktidara duyulan özlemi ifade ederken, aynı zamanda sınıfsal bir yapılanmaya işaret etmektedir. Ülgener, "Nüfuz ve iktidar sahiplerini oldum olası servet peşinde koşturan saikleri alelade kâr ve rantabilite ölçüsünden büsbütün başka maksatlarda aramalıyız. Bunlar yerine göre, siyasi hayatta paye ve iktidar sahibi olmak, debdebe ve saltanat sürmek, unvan ve asalet satmak, nam ve nişan peşinde başkalarıyla yarışmak"⁰¹ demektedir.

Bu sınıfsal yapılanma Marks'ta olduğu gibi salt iktisadi yapılanma değil, zihniyeti de ön planda tutan bir yapılanmadır. Kendisi ile derinlemesine görüştüğümüz, ciddi bir sermaye ile Yimpaş'a ortak olan katılımcılarımızdan Ekinci "... bu şirketlerin elde edeceği ekonomik gücün, iktidarlar üzerinde etkili olacağını,

Kuramları, (Çev. Hayriye Erbaş). Gündoğan Yayınları, Ankara 1993, s.116-126.

01. Sabri F. Ülgener, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Derin Yay., İstanbul 2006, s.60-61.

zaten Türkiye'de iktidar olabilmenin yolunun ekonomik güce kavuşmaktan geçtiğini..." ifade etmektedir. Bir başka katılımcı Üstündağ ise "...ekonomik olarak iyi bir konumda bulunmaları durumunda çevrelerinde saygınlıklarının artacağını..." belirtmektedir. Yine görüşlerini geniş bir biçimde bizimle paylaşan Çetin ise; "...devletler arasındaki ilişkilerin bile ekonomik bağımsızlığın boyutlarına bağlı olduğunu, iktisadi bakımdan durumu iyi olan ülkelerin iyi olmayanların işlerine bile müdahale ettiğini, borç verirken aynı zamanda bazı yaptırımlar uyguladığını..." ifade etmektedir. Erten ise; "...ekonomik durumu iyi olan köylülerin daha çok saygı gördüğünü..." ifade etmektedir.

Tüm bu anlatımlardan ekonomik gelişmelerle doğru orantılı bir güç ve bunun getireceği statü ve iktidardan bahsedilmektedir. Bu her ne kadar bireysellik ve yerellik olarak ön plana çıksa da sadece bireysel değil, aynı zamanda devletlerarası ilişkilerde ön plana çıkan iktidar erkidir. Buradan hareketle toplumsal yapılanma içerisinde farklılaştığını veya ötekileştiğini düşünen grupların ekonomik olarak güçlenmesi ile birlikte sosyal hayatta kendisini ifade etme biçimidir.

Esas itibarıyla burada ortakların ve kurucuların düşüncesinin salt bir ekonomik özgürlükten veya ekonomik olarak varlığını ispatlama düşüncesinden ibaret olduğunu iddia etmek yetersiz olacaktır. Bu aynı zamanda kendini ifade etme biçimi olarak algılanmakla birlikte, kültürel, sosyal ve simgesel olarak da ön planda bulunma mücadelesidir. Ekonominin getirdiği güç ve iktidar

hususunda Pierre Bourdieu, günümüz toplumlarında bireylerin toplumsal sınıflarının belirlenmesinde yaşam tarzı, tüketim, zevkler, hobiler gibi farklılıklarından hareket etmek gerektiği üzerinde durmakta ve ekonomik sermaye, sosyal sermaye, kültürel sermaye, simgesel sermaye gibi dört yeni değişken üzerinde durmaktadır. Ona göre, bireyin içinde yaşadığı sosyal dünyada hem onların hareketlerini ve temsillerini engelleme veya yönlendirme yeteneği olan objektif yapılar, hem de bireylerde “habitus” adını verdiği, algı, düşünce ve eylem şemalarının meydana getirdiği bir sosyal oluş söz konusudur. Bourdieu toplumsal sınıfların sosyal evrende konumunu belirlemek amacıyla habitus kavramı dışında bir de “sermaye” kavramını sosyolojik analize dâhil eder. Ona göre, sermayeyi dört şekilde ayırt etmek mümkündür. Kendisiyle zenginliğe ulaşılan ‘ekonomik sermaye’, çeşitli biçimleri içeren ve habitusta kendisini belli eden ‘kültürel sermaye’, kişinin harekete geçmesi için gerekli ve sürekli ilişkileri sağlayan bir gruba aidiyete bağlı imkânların bütünü olan ‘sosyal sermaye’, fiziksel görünüm, şeref, nam yapma, madalyalar gibi çeşitli biçimlerde ortaya çıkan ‘simgesel sermaye’.⁰¹ Çok ortaklı şirketlerin ilgi görmesinin önemli nedenlerinden birisi de Bourdieu’nun ifadesi ile sosyal itibar görme tahayyülüdür.

Sosyoloji tarihinin tartışmasız en önemli isimleri arasında yer alan Weber’den itibaren sosyal sınıflar salt iktisadi ilişkiler düzleminde ele alın-

01. Ahmet Zeki Ünal, *Toplumda Tabakalaşma ve Hareketlilik*, Birleşik Yay., Ankara 2011, s.75-77.

maktan çıkmış, büyük ölçüde dinî inançlar tarafından şekillendirilen “zihniyet” in rolü de dikkate alınmaya başlamıştır. Weber, Marks’tan farklı olarak, sosyal sınıfların genellikle ekonomik temel üzerinden belirlendiğini kabul etmekle birlikte, ekonomik faktörlerin yalnızca üretim araçlarına olan uzaklık bakımından değil, vasıflılık düzeyi ve bireylerdeki bilgi, beceri farklılığı gibi çeşitli faktörlere göre de belirlendiğini vurgulamıştır.⁰² Weber sosyal sınıfları, tabakalaşmanın yalnızca bir boyutu olarak ele alır. Weber’de tabakalaşma; iktidar, ekonomik güç ve itibar boyutlarına sahip geniş kapsamlı bir kavramdır. Tüm bunlar göz önüne alındığında Weber’in tabakalaşma kuramı üç boyut üzerinden tanımlanabilir: Sosyal sınıf, statü ve politik parti. Dolayısıyla Weber, sınıfı iktidar ve statüden ayırarak, ekonomik çıkar paylaşan bireyler katılımı biçiminde değerlendirmiştir. Weber’e göre insanları yöneten sadece ekonomik çıkarlar değildir. İnsanları birbirine bağlayan gerçek bağlar da ekonomik değildir. Diğer bir ifade ile Weber ekonomik gerçeklere önem vermiş ancak fikir ve değerlere daha çok önem vermiştir.⁰³

Weber’e göre toplumsal tabakalaşma biçimlerini yalnızca ekonomik etkenler değil, onunla birlikte iktidar ve saygınlık da belirler.⁰⁴ Marks için kapitalist toplumlarda sosyal tabakalaşma-

02. Zeki Arslantürk, Tayfun Amman, *Sosyoloji*, Kaknüs Yay., İstanbul 2000, s. 395-397.

03. İsmail Doğan, *Sosyoloji*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 177-178.

04. Eyüp Kemerlioğlu, *Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik*, Saray Kitabevleri, İzmir 1996, s.11.

nın anahtarı üretim araçlarının sahibi olan ve onları kontrol edenlerle (burjuva), işgücü (proletarya) arasındaki çatışmalardır. Marks'a göre bu iki grup ve aralarındaki çatışmalar kapitalist toplumlarda iki temel sınıfı şekillendirmektedir. Weber, tabakalaşmanın bu sınıf veya ekonomik boyutunun çok basit olduğunu göstermektedir. Üretim araçlarına sahip olup olmamasına ek olarak, kişinin toplumla daha genel ilişkisini dikkate almaktadır. Weber toplumda var olan diğer önemli bölümleri, sınıf bölümlendirmesinden bağımsız olarak savunmaktadır.⁰¹

Weber buradan sosyal tabakalaşmanın çok boyutlu yönüne ulaşmaktadır; bu boyutlar, sınıf, statü ve parti'dir. Weber'e göre sosyal saygınlık, topluluk içerisinde tipik gruplar arasında dağıtılmaktadır, bu sosyal düzen olarak adlandırılmaktadır. Sosyal düzen ve ekonomik düzen benzer şekilde yasal düzen ile ilişkilidir. Bununla birlikte sosyal düzen ile ekonomik düzen aynı değildir. Ekonomik düzen, içerisinde ekonomik ürünler ve hizmetlerin dağıtıldığı ve kullanıldığı yöndür. Sosyal düzen yüksek derecede ekonomik düzen tarafından koşullandırılmaktadır ve daha sonra tepki olarak geri dönmektedir, yerel şartlara göre büyür ve değişirler. "Sınıflar", "statü grupları" ve "partiler" toplum içerisinde gücün dağılım fenomenidir.⁰²

Çalışmamıza katılan ve cevap veren-

01. Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, (Çev. Taha Parla), İletişim Yay., İstanbul 1983, s.221-253.

02. Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, (Çev. Taha Parla), İletişim Yay., İstanbul 1983, s.453-465.

lerin görüşlerini çeşitli açılardan analiz ettiğimizde Weber'in önerdiği toplumsal tabakalaşmanın üç tipine tekabül ettiğini ifade edebiliriz: Tahakküm eden ya da üst sınıf; Bu sınıf her türlü sermayeye ve üretim imkânlarına yeterince sahiptir. Tüketim alışkanlıkları itibarıyla toplumun diğer kesimlerinden ayrılmaktadırlar. Kendilerini toplumdaki diğer sınıflardan bilinçli olarak farklı görür ve ayrı tutarlar. Bunlar sadece kendi emek ve kafa gücüyle değil, toplumda daha aşağı kesimlerde bulunanların emeklerini de kullanırlar. Küçük burjuvazi. Bunlar üst sınıfı taklit ederler. Üretim imkânlarına yeterince sahip olmamakla birlikte, halka göre farklılaşmış olan kimselerdir. Zaman zaman üst sınıf ile halk arasında diyalogları sağladıkları ve aracılık faaliyetleri yaptıkları da olur. Halk sınıfının ise, ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeleri zayıftır. Sınıf bilinçleri yeterince güçlü değildir. Çok ortaklı şirketlerle birlikte halk sınıfının, sınıf bilincine varmaya başladığı ifade edilebilir.

Sosyal bütünleşme ve çözülme

Çok ortaklı şirketlerin ortaya çıkması ve gelişmesinin nedenlerinden birisi de toplumun bireylerinin sosyal bütünleşmeyi gerçekleştirip gerçekleştirilememeleri durumu ile ilgilidir. Bütünleşme, genel olarak bir toplumda farklılıkların azaltılarak toplumu oluşturan bireylerin karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde olmalarının sağlanmasıyla kültürel birliğin oluşturulması,⁰³ işleyen bir bütüne veya sosyal sisteme sahip olabilmek

03. Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yay. İstanbul 2004, s, 42.

için sosyal sistemin parçalarının birbiriyle uyum sağlamaları⁰¹ olarak tanımlanmaktadır. Esas itibariyle sosyal bütünleşme bir toplumda maddi ve manevi kültür unsurlarının bir araya gelerek bir anlam ifade edecek ve işleyen bir bütün oluşturacak şekilde birbirlerini tamamlamaları⁰² şeklinde ifade edilebileceği gibi, en yalın haliyle, mensubiyet duygusunun aşılması, milli topluma dâhil olduğunun fark edilmesidir. Yani kendi kendini ötekileştirmenin aşılmasıdır.⁰³ Şeklinde de ifade edilebilir.

Her ne kadar sosyal bütünleşme bir toplumu meydana getiren fertlerin, farklı gruplarının ve daha geniş muhtelif ünitelerin karşılıklı bağımlılık ve ahenk içerisinde bir düzen teşkil edecek şekilde birleşme sürecinden ibarettir⁰⁴ şeklinde tanımlanmışsa da burada ifade edilen toplumun tamamının yeknesak olması değildir. Asıl ifade edilmek istenen, toplumu oluşturan grupların belli bir ideal ve değer etrafında toplanarak bütünleşebilmesi, bir başka ifade ile alt gruplarda oluşan “biz” duygusunun ana grup etrafında ortak “biz” e dönüştürülebilmesidir. Çünkü özellikle çağımızın nüfusu büyük, çok ırklı ve federal yapılanmanın olduğu toplumlarında kişilerin mensubu buldukları alt grupların normları ile büyük toplumun normları bazen birbirine uymamaktadır. Bir grup

tarafından desteklenen ve fevkalade bir davranış biçimi olarak algılanan kültürel bir temayül, diğer grup tarafından sapkınlık olarak algılanabilmektedir. Kişinin üyesi olduğu küçük grubun normlarına uyulması için yapılan toplumsal baskı, büyük grubun normunun çiğnenmesine neden olabilmektedir.⁰⁵ Bir toplumda bölgeler arası farklılıklar, eğitim, dil, din ve mezhep farklılıkları, bütünleşme sürecini etkileyen önemli faktörler⁰⁶ olarak ifade edilebilir.

Çok ortaklı şirketler her ne kadar sermayesini değerlendirmek isteyen yatırımcının ekonomik, siyasi, dinî gibi amaçlarla yaptığı bir faaliyet gibi görülse de, bir başka yönüyle mekânsal olarak arzuladığı sosyal ortamdan uzaklaşmış insanların önce kendi aralarında sonra da “sıla” yaşadığı memleketindeki insanlarla -ki bu insanlar sosyal bütünleşmenin tüm dinamikleri açısından uygun şartlara haiz insanlardır- bir bütünleşme süreci yaşamaktalar. Bunu ortaklarla yapılan görüşmelerde çok bariz bir biçimde görmekteyiz. Ancak bu silya duyulan özlemin ve dolayısıyla bütünleşme arzusunun Avrupa ülkelerine giden birinci kuşak vatandaşlarımız ile onların çocukları ve torunları arasında yoğunluk bakımından farklılıklar gösterdiğini de ifade etmek gerekmektedir.

Sosyal çözülme ise; bir toplumda ya da toplumu oluşturan bir grupta aynı davranış alışkanlıklarının ve değerlerinin zayıflamaya hatta bağlayıcı olmaktan çıkmaya başlamasıyla baş gösteren

01. Theodore Caplow, *Elementary Sociology*, New York 1971, s.16-17.

02. Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Sosyoloji*, MEB Devlet kitapları, ty, byy, s. 90.

03. Mustafa E. Erkal, *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, Der Yay., İstanbul 2011, s. 247.

04. Bkz. Özcan Güngör, “Kuranda Sosyal Bütünleşme”, *Diyanet İlmî Dergisi*, 40, 3 (2004).

05. Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul 1976, s.155.

06. Zeki Arslantürk, Tayfun Amman, *Sosyoloji*, Kaknüs Yay., İstanbul 2000, s. 369.

*toplumsal durum*⁰¹ olarak ifade edilmiştir. Bir ülkede sosyal bütünleşmeyi sağlayan şartlarda bozulma başladığı zaman sosyal çözülme de başlamış demektir.⁰² Diğer bir tanıma göre ise, bir toplumda ayrı ayrı biz duygusunu taşıyan küçük cemaatler yer alıyorsa bu topluluk gruplara bölünerek çözülmüş demektir.⁰³

Sosyal bütünleşme ve çözülme kavramları, araştırma konumuz olan çok ortaklı şirketlerin veya başka bir ifade ile toplumu oluşturan küçük grupların, ana grubun değer yargılarını ve uyguladığı politikaları benimseme bakımından duydukları reaksiyonun bir neticesi olarak ilgi gösterdiklerini ifade ediyor olması bakımından önemlidir. Diğer bir ifade ile küçük gruplar, birtakım nedenlerle ana grubun değer yargılarını kabullenmeyerek alternatif bir takım arayışlar içerisine girebilirler. İşte bu grup halindeki arayış, bir sosyal çözülme ifade eder. Bu husus, gerek çok ortaklı şirketlerin, gerekse vakıf, cemaat kuruluşları, finans kurumları gibi alternatif sermaye modellerinin ana gruptan farklı olarak ortaya çıkmalarına neden olması bakımından önem arz etmektedir. Burada ifade edilen bütünleşme türü her ne kadar genel anlamda altı çizilen sosyal bütünleşme kavramı ile bütünlük arz etmiyor gibi gözükse de, burada ifade edilen bütünleşme, alternatif grupların kendi aralarında beliren

bütünleşme türüdür. Diğer bir ifade ile ana grup ile kültürel ve inanç değerleri bakımından bütünleşmeyi sağlayamamış olan küçük grupların, kendi içlerinde alternatif bütünleşme yöntemlerine başvurdukları gözlemlenmektedir. Bu bir yönüyle sosyal bütünleşme olarak ifade edilebileceği gibi diğer yönüyle de sosyal çözülme olarak ifade edilebilir. Ancak gerek çok ortaklı şirketlerin ortaya çıkış gerekçelerini, gerekse bu şirketlere ortak olmak suretiyle yatırım yapan kimselerin durumlarını sadece bir sosyal çözülme ya da alternatif bir bütünleşme olarak ifade etmek yeterli bir açıklama olmayacaktır. Tüm bu faaliyetler aynı zamanda memleketinden uzaklarda olan insanların, ana grubun üyelerinin yerinde iş ve kazanç elde etmelerine katkıda bulunma, dolayısıyla ana gruba katkı sağlama düşüncesi ile hareket etmeleri, minimum seviyede de olsa bağ kurmaları bakımından da genel anlamda bir sosyal bütünleşmedir.

Sosyal bütünleşmenin gerçekleşmesi için; toplumda iş bölümünün ve sosyal farklılaşmanın artışı, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, bölgeler arasındaki sosyal adaletin sağlanması, din ve mezhep ayrılıklarının giderilmesi için çalışma yapılması, işsizliğin azaltılması, gelir dağılımında adaletin sağlanması gibi şartlar sayıldıktan sonra, sosyal grupların ve cemaatlerin, toplumun bütününün bir parçası olduklarına dair şuurun kazandırılması ve yabancılaşmanın önlenmesi, milli kimliğin yıpratılmaması şartı da ilave edilmektedir.⁰⁴ İşte bu sonuncu şart

01. Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yay. İstanbul 2004, s. 54.

02. Amiran Kurtkan Bilgiseven, "Türkiye'de Sosyal Çözülme Tehlikesi Olarak Alevi Sünni Ayrılığı", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1, (1994), s.33.

03. Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Genel Sosyoloji*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 299.

04. Mustafa E. Erkal, *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, Der Yay., İstanbul 2011, s. 247-255.

çok ortaklı şirketlerin ortaya çıkması ve gelişmesi bakımından önem ifade etmektedir. Çünkü bu şirketlere ortak olanların ve şirketlerin çalışanlarının, ilerleyen bölümlerimizde ayrıntılı bir şekilde görüleceği üzere, önemli bir kısmının, kendilerini ekonomik gelişmeler ve kültürel değerler bakımından ana grubun bir parçası olarak görmedikleri bilakis alternatifi olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Bununla birlikte gerek yurt dışında bulunan yurttaşlarımızın, gerekse ülke içerisinde yaşayan küçük tasarruf sahiplerinin, ana grup olarak ifade edilebilecek olan vatanın gelişmiş ekonomiler içerisinde yer alması, Anadolu'nun her yerinin kalkınması ve bunun sağlanması içinde ülke insanının el ele vermesi gerektiği düşüncesi de bu şirketlerin sosyal bütünleşme açısından önemini ortaya koymaktadır.

Sosyologlar genel olarak memleket birliğinden kaynaklanan bir bütünleşmenin varlığından söz etmektedirler. Bir kültürün unsurları durumunda olan gayeler, değerler, fikirler, temayüller, müesseseler ve bunları benimsemiş olan gruplar arasındaki tek birleştirici bağ mekân birliğinden ibaret ise böyle bir kültürün tam olarak bütünleşmemiş olduğu ifade edilebilir. Böyle bir kültürde kurumlar arasında bir ahenk ve tamamlanmış durumu mevcut olmadığı gibi küçük gruplar arasında da gaye ve hedef tezatları göze çarpacağını ifade etmektedirler.

Gerçi bir toplumun gruplarını bütün kurumları ve gayeleri bakımından aynı hale getirmek mümkün değildir. Milliyet ve din farklılıkları gösteren

birçok büyük grupların aynı devlet içinde yaşamaları gerçek bir sosyal bütünleşmeyi değil, mekân bitişikliğini ifade ettiğini belirtmektedirler.⁰¹ Dolayısıyla büyük grup ya da ana grubun hedef ve gayelerinin, küçük grubun hedef ve gayeleri ile uyuşmadığı durumlarda toplumsal bütünleşmenin sadece aynı mekânı paylaşmaktan ibaret olduğu ifade edilebilir. Bu durum küçük grupların ana gruptan ayrılmasına, dolayısıyla kendi çözüm yollarını üretmesine neden olacaktır.

Ancak aynı memleketi paylaşan grupların birbirlerine tamamen duyarız davranmaları düşünülemez. Nitekim çok ortaklı şirketlerin ortaklarının aynı memleketi paylaştıkları insanlarla bütünleştikleri, onların da kendileri gibi “gurbet ellere” düşmemeleri, sefalet çekmemeleri, düşüncesiyle, aynı kültürel değerlere sahip olup olmadıklarına bakmadan, ana vatanda yapılan yatırımlara güçleri nispetinde destek verdikleri gözlemlenmektedir. Bu düşüncenin işçi şirketlerinde daha ağırlıklı olduğu gözlemlenmiştir.

Diğer taraftan insanların aynı mekânı paylaşmalarının aynı kültürel değerleri taşıması anlamına gelmediği, farklı kültürel değerlerle hareket ederek ana gruptan ayrı oluşumlar içerisine gidebildikleri gözlemlenmektedir.

“Neden ortak oldunuz?” sorusuna verilen cevapların bir kısmını şu şekilde sıralamak mümkündür; “... memleketimize yatırım yapılması” “... biz yokluk ve sıkıntılar yüzünden bu bilmediğimiz tanımadığımız

01. Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Genel Sosyoloji*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 288

Satılmış Öz

ülkelere çalışmaya geldik, geride kalan çocuklarımız, akrabalarımız komşularımız gelmesinler, onlar bu sıkıntıları yaşamasinlar..” “... Avrupa ülkelerinin bizim ülkemizden daha gelişmiş olduğunu gördük. Bizim ülkemizde insanların sahip olmadığı birçok imkânlara sahipler. Bizim ülkemizde yaşayan insanlar neden bunlara sahip olmasın..” Görüldüğü gibi ortak olma düşüncelerinin içerisinde ülkemizin kalkınması, insanlarımızın gelişmiş ülkelerin refah seviyesini yakalaması gibi düşünceler ön plana çıkmaktadır.

20

Bu düşünceler farklı şekillerde yorumlanabileceği gibi, yurt dışında bulunan insanlarımızın milli duygularla ülkemizle bütünleşme çabaları olarak da ifade edilebilir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, sosyal bütünleşme düşüncelerini ön plana çıkaranların, daha çok ilk dönem ortakları oldukları gözlemlenmektedir. Bu dönem ortaklar aynı zamanda yurt dışına ilk giden vatandaşlarımızın karakteristik özelliklerini taşımaktadırlar.

Bu kuşağın yurt dışına çıkış dönemleri Avrupa ülkeleri ile Türkiye arasında refah seviyesi ve gelişmişlik bakımından ciddi farklılıkların bulunduğunu göz ardı etmemek gerekir. Yine bu dönem, vatandaşlarımızın henüz ailelerinin yurt dışına çıkmadığı, bazen on ve daha fazla kişinin koğuş sistemi oluşturulmuş bekâr evlerinde yaşadıkları, yegâne amaçlarının para kazanmak ve kazandıklarını biriktirmek olduğu bir dönemdir. Yine ilk dönem ortakları yurt dışına kalıcı olarak gelmediklerini, birkaç yıl kalıp bir miktar

birikimde bulduktan sonra ülkemize dönmeyi planladıklarını, ancak bunu bir türlü gerçekleştiremediklerini ifade etmektedirler.

Bu dönem ortaklar buldukları her fırsatta ülkemize ziyarete gelmişler ve çevreleri ile ilişkilerini koparmamışlardır. Son dönem ortaklar ise, artık vatandaşlarımızın kendi ifadeleri ile gurbeti yurt edindikleri bir dönemin içinden seçilmiş olan kimselerdir. Bunların önemli bir kısmı artık ailecek yurt dışına yerleşmiş, kendileri ve çocukları buldukları ülkede eğitim görmüş, yerleştikleri yerlerin kültürel değerlerini benimsemiş, buldukları her fırsatta ülkemizi ziyaret eden değil, birkaç yılda bir ancak ziyaret eden ve ülkemizle ilişkileri ikincil plana düşen kimselerdir.

Ayrıca Yimpaş özelinde düşünüldüğü zaman Aytaç sonrası, özellikle 1998 den sonrası ortakların sosyo-kültürel yapısı ile öncesi dönem ortakların sosyo-kültürel yapıları arasında ciddi farklılıklar dikkat çekmektedir. Yimpaş Holding Yönetim Kurulu Başkanı Dursun Uyar'da her fırsatta bu tür şirketlerin ülkenin her yerinde bulunan insanların birlikte hareket etmeleri düşüncesi ile bu tür yatırımlara girdiklerini ifade etmektedir. Yine kendilerinin sık sık gündeme getirdikleri milli ekonomi ifadesi de bir yönüyle alternatif sermaye modelini ifade ederken diğer taraftan bütünleşik bir yapıyı ortaya koymaktadır.

Çok ortaklı şirketlerden özellikle 28 Şubat sürecinde kurulanlar değerlendirildiği zaman “*Türk helikopteri*”, “*yerli otomobil*”, “*yerli*

motosiklet" gibi insanların milliyetçi duygularına hitap eden söylemlerin ön plana çıktığı görülmektedir.⁰¹ Hatta çok ortaklı şirketlerden birisi olan JetPa'nın 1999 yılında tüm ulusal ve yerel kanallarda canlı olarak yayınlanan bir programla, tasarımını İngiliz firmasına yaptırdığı Osmanlı tuğrası logolu ve yine Osmanlı'nın kuruluşunun 700. Yılına ithafen adının "imza 700" konulduğu otomobilinin tanıtımını yaptırmış ve bu otomobilin yapılacağı fabrikayı Siirt ve Batman illerinde inşa edeceğini açıklamıştı.⁰² Bu açıklamalar şirketin kuruluşunun iktisadi mülhazaların ötesinde, milli ve manevi, duygulara hitap eden yönünün var olduğu ve bu yönünün de yatırımcılar tarafından ilgi gördüğü dikkat çekmektedir.

Çok ortaklı şirketlerin kuruluş ve gelişmesinde etkili olan bir diğer husus da dış tesirlere karşı insanların bir araya gelmeleridir. Bu bütünleşme şekli, dıştan meydana gelen bir tesirle ortaya çıkan beraberlik halidir. Bu bütünleşmede tüm grupların ana grup ile görünüşte var olan bütünlük manzarasına rağmen hakiki bir bütünleşme hali yoktur.⁰³ Dışarıdan kaynaklanan baskılar ve tehlikeler sosyal bütünleşme düzeyini artırmaktadır. Örneğin Kurtuluş Savaşı'nda dış

güçlerin Anadolu'nun bazı şehirlerini ve bölgelerini ele geçirmek istemeleri toplumumuzdaki çeşitli grupların bütünleşmesini sağlamış ve bu yerlerde düşmana geçit verilmemiştir. Benzer şekilde terör olaylarına karşı gösterilen tepkiler de bu türden bir bütünleşmeye örnek olarak gösterilebilir. Çok ortaklı şirketler açısından değerlendirildiği zaman, kendisini sömürdüğü ve sebepsiz zenginleştiğini düşündüğü gruplara karşı bir araya gelip alternatif arama da bu türden bir bütünleşmedir. Bu bütünleşme ulusal anlamda farklılaşmış toplumun üyelerinin yaşadıkları bir takım problemlerin tezahürü olarak bir araya gelmesi olarak anlaşılacağı gibi, uluslar arası arenada bir başkaldırı olarak da algılanabilir.

Burada bizim araştırmamız bakımından, ülkemizin değişik yerlerinden Avrupa ve Orta Doğu ülkelerine çalışmaya giden vatandaşlarımızın veya yurdumuzda bulunan küçük tasarruf sahiplerinin memleketlerinin kalkınmasına ve yabancı ülkelerde gördükleri refah seviyesine ulaşmasına katkıda bulunmak amacıyla topyekûn bir araya gelmeleri ana grup ile bütünleşmeye verilebilecek bir örnektir. Aynı şekilde kendi kültürel değerleri ile bağdaşmayan sistemlerin oluşturduğu baskının neticesinde küçük grupların bir araya gelerek kendilerini ifade etme gayretleri ise dış tesirlerle oluşabilecek bütünleşmeye bir örnek teşkil etmektedir.

Bunun nedenleri olarak iç siyasi çekişmeler, ülkenin ekonomik olarak refah seviyesinin henüz gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşamamış olması ve gruplar arası mücadele gösterilebilir. Yimpaş Holding ortaklarından

01. Harun Odabaşı, *Tabela Holdingler Son virajda*, Erişim Tarihi: 19.01.2013, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber7623tabelaholdinglersonvirajda.html>.
02. Harun Odabaşı, *JetPa'nın Kural Dışı Yatırımı*, Erişim Tarihi: 19/01/2013, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber553035jetpaninkuraldisiyatirimi.html>.
03. Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Genel Sosyoloji*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 289.

Satılmış Öz

Murat'ın "...ülkeminizin kalkınması için hep birlikte hareket etmek zorundayız. Herkes üzerine düşeni yaparsa hep birlikte kalkınırız, yoksa hep birlikte geri kalmışlığın sıkıntısını yaşarız.." sözleri ile Zeynep'in "...biz hayatımız boyunca hep sıkıntı yaşadık. Birileri zengin oldu biz geri kaldık, birileri ülkenin kaynaklarını sömürdü biz sıkıntısını yaşadık. İhtilal oldu biz sorun yaşadık, 28 Şubat oldu biz sorun yaşadık, çocuklarımızı başörtülü okutamadık, İmam Hatip Liselerine gönderdik problem yaşadılar, İlahiyat Fakültelerine gidenler toplumdaki dışlandılar. Şirketler kuruldu onları, yeşil sermaye, dinci, tarikatçı gibi yakıştırmalarla baskı altına almaya çalıştılar..." sözleri birlikte değerlendirildiği zaman, bu tür şirketlere olan ilginin arka planında birçok gelişmenin olabileceği gibi, toplumda uygulanan bir takım politikaların neticesinde, kendisini dışlanmış ve ikinci sınıf vatandaş olarak hisseden kimselerin, bu yapılanmaya karşı birlikte ve bütünlük hareket etme düşüncesinin tezahürü olarak değerlendirilebilir. Netice itibarıyla çok ortaklı şirketlerin ortaya çıkmasının önemli nedenlerinden birisi de dış baskılar neticesinde toplumun bir reaksiyon olarak birlikte hareket etmeleri olarak gösterilebilir.

Sosyal farklılaşma

Sosyal hayat içerisinde insanların, yaşam yerleri, eğitim durumları ve ekonomik düzeyleri itibarıyla bir takım farklılaşmalar içerisinde buldukları sosyolojik bir gerçektir. Örneğin yaşam yerine göre yapılan tasnifte, köylülüğü Marksist kuram içerisinde feodal toplumun kiracıları, bağımsız çiftçiler ve kır-

sal gündelikçiler gibi son derece çeşitli toplumsal grupları birbirine bağlayarak tanımlama girişimleri olmuştur. Sosyal bilimciler ise, köylüleri, kültürel alışkanlık ve normları ile vizyonlarının darlığıyla ve geleneğe sıkıca sarılmalarıyla tanımlamışlardır.⁰¹

Buna karşılık kentli yaşam tarzı ise, oldukça uzmanlaşmış bir iş bölümünü, toplumsal ilişkilerde araççılığın gelişmesini, akrabalık ilişkilerinin zayıflamasını, gönüllü birliklerin çoğalmasını, toplumsal çatışmaların artışı ve kitle iletişim araçlarının daha etkin oluşunu ifade eder.⁰² Burada söz konusu olan "köylülük" ya da "kentlilik" her ne kadar yerleşim yeri ile ilişki içerisinde olsa da, bazen farklılıklar da görülebilir. Köylülük tanımının çevrelediği yerleşke içerisinde kentli yaşam biçimine rastlamak eskiye oranla giderek artmakla birlikte, kentliliğin, kentlerde yaşayanların tamamını kapsadığı da iddia edilemez.

Bu farklılaşmanın sonucunda bir takım tercihlerde yaşam tarzının etkin rol oynadığı gözlemlenmektedir. Köylü yaşam biçimine sahip olanlarla kentli yaşam biçimine sahip olanların hayattan beklentileri ve geleceğe dair tercihleri arasında bir takım farklılıkların ön plana çıkması muhakkaktır. Bu farklılaşma hemşeri birlikleri, mahalle dernekleri, taraftarlar birliği gibi bir takım birlik-teliklerin ön plana çıkmasında da etkin rol oynamaktadır. Çok ortaklı şirketlerin ortaya çıkmasında etkili olduğunu

01. Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Osman Akınhay & Derya Kömürçü). Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2003, s. 432.

02. Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Osman Akınhay & Derya Kömürçü). Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2003, s. 400.

belirttiğimiz ve belirteceğimiz nedenler arasında, sadece köylülük ve kentlilik anlamında değil, eğitim, dindarlık gibi birçok husustaki farklılaşmanın etkin olduğunu görmekteyiz. Bu sadece sınıfsal bir yapılanma değil, aynı zamanda pozitif veya negatif anlamda farklı olduğunu düşünen kitlelerin farklılaşmasıdır.

Toplumsal tabakalaşma biçimindeki farklılaşma, bir yerleşim alanındaki ayrı tabakaların farklı oturma bölgelerinde yaşamaları olgusunda yansımaları bulur. Tabakalaşmanın hemen bütün özelliklerinin tabakaların oturdukları bölgelerin birbirinden ayrılmasında kendilerini gösterdikleri söylenebilir. Bu farklılaşma birbirinden en katı bir şekilde sınırlarla ayrılmış kast düzeninin geçerli olduğu toplumlarda, sınıf tipi yapılanmanın olduğu toplumlardan daha belirgin ve katıdır. Bu katılık biraz farklılık arz etmekle birlikte zümre tipi yapılanmada da kendini göstermektedir.⁰¹ Yine ekonomik ve eğitim durumuna göre farklılaşmanın tezahürü olarak da yerleşim yerlerinde farklılaşmaların oluştuğunu ve adeta toplumun doğal olarak yerleşim yeri bakımından farklılaşmaya tabi tutulduğunu müşahade etmekteyiz.

Muasır ileri sanayileşmiş toplumlarda da sınıf tipi tabakalaşma biçiminin çoğu özelliklerinin oturma bölgelerinin de görece farklılaşmasında kendini gösterdiği söylenebilir. Bu toplumlar arasındaki ilişkiler kast sitemindeki kadar katı ve sınırlı olmaması dolayısıyla kesin sınırlarla ayrıştırılmış bir yerleş-

ke sisteminden bahsedilemez. Bununla birlikte ekonomik ve bürokratik bakımdan farklılaşmış olan sınıfların oturma bölgelerinin de farklılaştığı gözlemlenmektedir.⁰² Ülkemizde de insanların yaşam kültürleri ve hayat standartları itibariyle yaşadıkları bölgeye göre sınıflandırılmaları mümkündür. Ancak bunu sadece köykent ayrımı şeklinde yapmak eksik bir ifade olacaktır. Zira kentlerde de oturlan bölgenin aidiyeti hissedilen sınıfların yapılarına göre yoğunlaştığı görülmektedir. Her ne kadar bu bölgeler keskin çizgilerle ayrıştırılmamışsa da sosyolojik bir vakıa olarak sınıfsal farklılığın oturlan bölgeye yansıdığı da muhakkaktır.

Ülkemizde, cumhuriyetin kuruluşundan bu güne kadar, oturlan yer, kırsal-kent ilişkisi bağlamında ele alındığında, kent lehine sürekli bir artışın olduğu görülür. Bu değişim 1950'li yıllara kadar durağan denilebilecek kadar az bir değişimle seyrederken, 1950'li yıllarda başlayan sanayileşme ve tarımda makineleşme hareketleri ile birlikte artış göstermiştir. Nitekim 1927 yılında yapılan sayımda nüfusun toplamının %75,8 ini kırsal, %24,2 sini kentsel nüfus teşkil ederken, bu oran sürekli kırsal nüfusta azalma, kentsel nüfusta artma şeklinde seyretmiş ve nihayet 1985 yılında yapılan genel nüfus sayımında oran %47 kırsal nüfus, %53 kentsel nüfus şeklinde çıkmıştır. 2007 yılında adrese dayalı nüfus sistemine göre yapılan sayımda ise %29,5 kırsal nüfus, %70,5 kentsel nüfus şeklinde gerçekleş-

01. Eyüp Kemerlioğlu, *Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik*, Saray Kitabevleri, İzmir 1996, s.112.

02. Eyüp Kemerlioğlu, *Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik*, Saray Kitabevleri, İzmir 1996, s.114.

miştir.⁰¹ Bu süreç Türkiye’ de sınıfsal yapının oluşum sürecini göstermekle kalmayıp aynı zamanda izlenen politikaların sınıfların oluşumunda ki etkisini de göstermesi bakımından önemlidir. 1923’de ciddi bir savaştan çıkmış olan devletin imzaladığı Lozan Anlaşması ile Osmanlı’nın borçlarının önemli bir kısmını yeni kurulan Cumhuriyet’e kalmış, bu durum yeni devletin zorlu bir süreçten geçmesine neden olmuştu. İşte böyle bir ortamda kalkınmayı sağlayacak sektör olarak tarım seçilmişti. “*Köylü milletin efendisidir*” ilkesi ileri sürülerek, ilkel tarımın en önemli unsuru olan köylü motive edilme gayreti ile köyünde tutulmaya çalışılmış, 1924 yılı bütçe gelirlerinin yaklaşık olarak $\frac{1}{4}$ ‘ünü teşkil eden aşar vergisi kaldırılmış, böylelikle tarımın büyümesi hedeflenmiştir. Kurulan ziraat işletmeleri, hazırlanan toprak reformu ve çiftçiye yönelik bir takım kuruluşların teşekkülü bu sınıfın ve dolayısıyla yeni devleti ayakta tutacak olan üretimin canlandırılması, modernize edilmesi amaçlarına matuftur.

1950’li yıllardan itibaren traktör Türk köylüsünün hayatına girmeye başlamış, bunun sonucunda da tarım ciddi bir ivme kazanmışsa da bu süreç çok uzun sürmemiştir. Bu süreç aynı zamanda tarımda makineleşmenin, buna mukabil kentte sanayileşmenin getirdiği işçi fazlalığı-açığının sonucu olarak, kırsaldan kente ciddi göçlerin başlaması ve köylünün yeni geçim kaynakları araması anlamına geliyordu. Doğal olarak bu süreç aynı zamanda yeni toplumsal sınıfların oluşmasını da beraberinde getirmiştir.

01. TÜİK, *Türkiye İstatistiği*, 2010.

Çok ortaklı şirketlerin ortakları arasında eğitim durumu, yaşanılan yer, ekonomik durum farklılaşması gibi bir takım farklılaşmalardan bahsetmek mümkünse de, çok ortaklı şirketlerin ortaya çıkmasındaki en büyük etken köy – kent arasında oluşan farklılaşma ve bu farklılaşmanın sonucunda ortaya çıkan iş gücü fazlalığıdır. Bu fazlalık doğal süreç içerisinde ve yavaş yavaş ortaya çıkmamış, çok hızlı ve toplumun tüm tabakalarında özellikle köy hayatında tüm şiddeti ile hissedilir bir şekilde ortaya çıkmıştır. Ancak sınıfsal anlamdaki farklılaşmanın da çok ortaklı şirketlerin ortaya çıkmasında alternatif bir bütünleştirici rol oynadığını ifade etmek mümkündür.

İnsanlar birer biyolojik varlık oldukları kadar, birer sosyal varlıklardır. Yaşamlarını sürdürmek için bir takım biyolojik ihtiyaçlarının karşılanması yeterli değildir. İnsanlar toplumsal varlıklar oldukları için birtakım tüketim maddelerini de sırf toplumda bir statü gereksinimi için alırlar ve kullanırlar. Böylelikle diğer insanlara farklılıklarını kabul ettirmeye ve statülerini göstermeye çalışırlar.⁰² Uçaklarda ekonomi yerine business sınıfında uçmak bir ihtiyaç olduğu kadar statü göstergesidir. Teknolojinin ilerlemesi, sanayileşme, hızlı şehirleşme nasıl bir takım sorunları beraberinde getiriyorsa, aynı şekilde sağlıklı olmayan liberal ekonomik gelişmelerde fertlerin duygu ve düşüncelerinde köklü değişiklikler meydana getirmek suretiyle kendi çıkarını düşünen homo ekonomik zihniyetin filiz-

02. Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, Ekin Yay., Bursa 2011, s.,157.

lenmesine yol açmaktadır.⁰¹ Özellikle muasır sosyal grupların teşekkülünde ve gelişmesinde iktisadi kaygıların ve gerekçelerin ne denli etkili olduğunun da araştırılması gereken bir konu olduğunu düşünmekteyiz.

II. Dünya savaşı sonrasında insanların savaşın sıkıntılarını ortadan kaldırmak için ekonomik bir seferberlik içine girdikleri bilinmektedir. Savaşta yıkılan Avrupa'nın yeniden yapılanması ve aksayan dünya ticaretinin düzenlenmesi gereklilikleri bazı milletlerarası ekonomik kurumların kurulmasını da beraberinde getirmiştir. Bu kurumlarla birlikte ekonomik bütünleşme gayretleri de artmıştır. Uluslararası Para Fonu (IMF), Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) gibi kuruluşlar bunlara örnek olarak verilebilir. Bu bütünleşmeler neticesinde birliğe dâhil olan ülkelerin, dışarıda kalanlara karşı ekonomik güçleri artmakta, sonuç olarak ta toplu hareket etmenin avantajını yaşamaktadırlar.⁰²

Marks'a göre toplumsal sınıfların tamamı ekonomik ilişkilerin ürünüdür. Toplumların tarihi de sınıflar arasındaki mücadelelerin tarihinden ibarettir. Marks her toplumda çatışmaların sürekliliğini ortaya koymuş ve bunun neticesinde de zorunlu olarak iki grubun ortaya çıktığını ve bu iki grubun da çatışmalar neticesinde zıtlaştığını söylemiştir. Toplumların var olmasının, tarihi seyrinin, değişmesinin ve bütünleşmesinin tamamıyla sınıf mücadelesinden ibaret olduğunu ifade

01. Orhan Türkdoğan, *Kültür – Değişme ve Toplumsal Çözülme*, IQ Yay., İstanbul 2007, s. 235
02. Mustafa E. Erkal, *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, Der Yay., İstanbul 2011, s. 242.

etmiştir.⁰³ Tarihteki hareketi var eden ve ayakta tutan, toplumun, bir yanda üretim araçlarını sömüren ve elinde tutan (burjuva), diğer yanda da yalnız çalışma gücüne sahip olup sömürülen (proletarya) sınıflara bölünmüş olmasıdır.⁰⁴ Ancak bu tez toplumları bir araya getiren manevi dinamikleri ve yine toplumlarda tarihin belli dönemlerinde ekonomik kaygılardan ziyade manevi kaygıların ön plana çıktığı ve toplumların buna göre tasnif edildiği gerçeğini de göz ardı etmektedir. Nitekim, Weber de sosyal sınıfların ekonomik gücün ürünü olduğunu ifade etmektedir.

Ekonomik güçleri ve çıkarları benzeşen gruplar Weber'e göre sosyal sınıfları oluştururlar.⁰⁵ Ona göre, eğer bütünleşme sürecinin sonu bir topluma varıyorsa, bu toplumsal etkinliklerin güdülenmesinin çıkar düşünceleri ya da bağlarındandır. Hisse senetli bir ortaklık, bir sözleşme, belirli bir amaca göre akılcı bütünleşmedir.⁰⁶ Bir anlamda sosyal sınıfların, dolayısıyla bütünleşmenin temelinde ekonomik çıkarlar yatmaktadır. Weber bazı yaşam şartlarına sahip olanların, otomatik ve kaçınılmaz bir biçimde birleşmeyi meydana getireceğine inanmaktadır.⁰⁷ Weber'e göre sadece ekonomik çıkarlar toplumsal bütünleşmeyi sağlamamakta, aynı zaman-

03. Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, Ekin Yay., Bursa 2011, s.277-279.

04. İbrahim Sezgül, "Marx'ın Diyalektik – Tarihsel Materyalizmi ve Etik", *Toplum Bilimleri Dergisi*, 4, 8(2010), s. 240.

05. Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, Ekin Yay., Bursa 2011, s.285.

06. Raymond Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, (Çev. Korkmaz Alemdar), Bilgi Yay., Ankara 1994, s. 383.

07. Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, Ekin Yay., Bursa 2011, s. 285.

da dinî grupların yapısı da beraberinde bir takım ekonomik olayları doğurmaktadır. Nitekim ona göre kapitalizmi doğuran, ne demokrasi, ne hukuk ne de toplumsal hadiselerdir. Kapitalizmi doğuran ve ona ruh veren kapitalizmin ruhudur ve bunu da Protestanlıktan almıştır.⁰¹ Kapitalist toplumda her ne kadar sosyal düzen ağırlıklı olarak ekonomik düzene bağlı olarak biçim kazanırsa da, söz konusu ekonomik düzen her zaman için sosyal düzenin etkisi altında bulunur.⁰² Bununla birlikte Weber, sadece dinî faktörlerden hareketle kapitalizmin doğuşunu izah etmek istememektedir. Kapitalizmin oluşumunda ve gelişmesinde başka faktörler de etkilidir.⁰³ Weber'e göre, ekonomik eylem, insanın inanç ve yargılarından olduğu kadar kişisel tutum ve davranış eğiliminden de kopuk bir halde değildir.⁰⁴

Dönmezer ise, ekonomik faaliyetlerin çoğunun kâr etmek amacıyla kurulmuş büyük menfaat birlikleri tarafından yürütüldüğünü ifade etmekte, ekonomik usulleri kullanan bu birliklerin servetin üretilmesi, dağıtılması, hizmet ve malların mübadelesiyle uğraştıklarını belirtmektedir. Bu birliklerin tipik bir türünü rekabet esasına dayanan özel teşebbüs çerçevesindeki şirketlerin, di-

ğer bir türünü de hizmetlerini kiralayan işçilerin meydana getirdikleri birliklerin oluşturduğunu belirtmektedir.⁰⁵

Ekonomik faktörün, toplumların sadece bütünleşmesinde etkin olduğunu veya toplumların sadece ekonomik gerekçelerle bütünleşebildiklerini iddia etmek aşırı materyalist bir yaklaşım olacaktır. Yukarıda da izah edildiği gibi ekonomik faktörler, özellikle sanayi devriminden sonra toplumların bütünleşmelerinde önemli bir faktör haline gelmiştir. Bununla birlikte ekonomik faktörün toplumsal çözülmeye neden olduğu ve toplumun gruplaşmalara ve "çatışma" ortamına sürüklenmesine neden olduğu da bir gerçektir. Bizim toplumumuzda yer alan "sermayenin renklendirilmesi", renklenmiş sermaye ile paralel farklı sivil toplum örgütlerinin ortaya çıkması bunun en bariz örneğidir. Şüphesiz toplumların gerek bütünleşmelerinde gerekse çözülmelerinde ekonomik etkenler tek belirleyici faktör değildir.

Ekonomik faktörler kadar diğer sosyal faktörlerinde etkisi büyüktür. Ancak ekonomik faktör sanayi toplumlarında en önemli unsur haline gelmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki, bu gün ekonomik anlamda kurulmuş olan her türlü organizasyon ve birlikler aynı zamanda ötekini dışarı da bırakan faaliyetlerdir. Kendi içlerinde birlik ve beraberliği dolayısıyla bütünleşmeyi tesis ederlerken, dışarıda kalan grupların dışlanması ile yeni bir çatışmanın, rekabetin ve çözülmelerin de başlangıcını oluştururlar. Örneğin Avrupa Ekono-

01. Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev. Zeynep Gürata), Ayraç Yay, Ankara 1997, s. 63-138.

02. Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, (Çev. Taha Parla), İletişim Yay., İstanbul 1983, s. 177.

03. Ünver Günay, "İktisadi Ahlak ve Din", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1986), s. 109.

04. Kürşat Haldun Akalın, "Max Weber'in İktisat Sosyolojisi Açısından Yorumunda Orta Çağın Katolik Asketikizminden Kopuş", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 61,1(2011), s. 240.

05. Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul 1976, s. 186-187.

mik Topluluğu kendi üyelerinin huzur ve istikrarı için çalışırken, ekonomik anlamda başkalarının huzur ve istikrarını yok sayacağından, bu aynı zamanda bir sosyal çatışmanın da başlangıcını oluşturacaktır. Diğer taraftan ülkemizde de son yıllarda tüm sektörlerde, siyaset, cemaat ve vakıf gibi kültürel temellerin esas alındığı bazı ekonomik organizasyonların arttığı da bilinmektedir. Bu organizasyonlar rekabet ve çatışmayı da beraberinde getirmektedirler.

Yimpaş Holding ortaklarından Kımış "...dünyanın değişik yerlerinde değişik kuruluşlar kuruluyor. Bunlar menfaatleri için dünyanın her yerinde faaliyet gösteriyorlar. Sürekli olarak kazanıyorlar. Kendi menfaatleri için petrole bulanmış karabatak kuşunu bahane edip Irak'a saldırdılar. Ama Bosna Hersek'te öldürülen binlerce Müslüman'a seyirci kaldılar. Bu duruma İslam coğrafyası da maalesef kayıtsız kaldı. Bunun en önemli nedenlerinden birisi ekonomik bağımsızlığın kazanılamamış olmasıdır. Eğer Müslümanlar ekonomik bağımsızlığını kazanmış olsalardı, onların söyleyecek sözü olurdu..." demektedir. Yine aynı şekilde ortaklardan Kılıç mülakatımız esnasında "ekonomik birliktelik", "ekonomik bağımsızlık" gibi kavramları ön plana çıkarmaktadır. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere çok ortaklı şirketlerin kurulmasında ve gelişmesinde dünya ölçeğinde, farklılaştığını düşünen ve bunun neticesinde alternatif arayışı içerisinde olan insanların yoğun olmamakla birlikte ön plana çıktıkları görülmektedir. Yine aynı şekilde ortakların bazılarının "ülke içerisinde bir takım ekonomik yapılanmaların

alternatifi olarak bu tür kuruluşların ön plana çıkmasından" bahsettikleri de görülmektedir.

Sonuç

Sosyal olaylar ve olguların ortaya çıkışları tek bir nedenle izah edilemezler. Çoğu zaman bu olay ve olguların ortaya çıkmaları karşılıklılık esasıyla birbirlerinden etkilenmektedirler. Aynı zamanda toplumsal hayat içerisinde var olan sosyal kurumlar diğer kurumları genel olarak etkilemektedirler. Ancak bu etkinin türü ve niteliği sosyal kurumun toplumsal anlamına göre farklılık arz edebilmektedir.

Hukuki olarak diğer şirketlerden farklı bir tanımlamasının yapılması mümkün olmamakla birlikte çok ortaklı şirket tabirinin ülkemizde 1980 li yıllardan itibaren özellikle yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın sermayeleri ile kurulmaya başlanan ve din ve dindar ekonomi ile eş anlamlı kullanılan şirketler için kullanıldığını görmekteyiz. Oysa ülkemizde önceleri işçi şirketleri olarak tanımlanan bu kuruluşların 1960'lı yıllardan itibaren kurulmaya başladığını ve devlet ricali tarafından da desteklendiğini, işçi birikimlerinin ülke ekonomisine kazandırılması düşüncesinin ise sürekli var olduğunu, bunun içinde bir takım resmi teşekküllerin oluşturulduğunu görmekteyiz.

Çok ortaklı şirketler iktisadi bir kuruluş olmalarının yanında onları diğer iktisadi teşekküllerden ayıran önemli bir özellikleri sermaye yapılarıdır. Bu sermayenin oluşmasındaki nedenler ve şirketlerin ortaya çıkarmış olduğu sonuçlar öteden beri tartışılmalıdır. Bu çalışmamızda da görülmüştür ki çok

ortaklı şirketlerin ortaya çıkmaları ve gelişmelerinin tek bir nedenle izah edilmesi mümkün değildir. Bu şirketlerin kuruluş ve gelişmeleri arasında toplumsal, ekonomik, siyasi ve dini nedenler sayılabilir. Bu nedenlerden hangisinin daha baskın olduğunun kesin çizgilerle ayrılması mümkün olmamakla birlikte, kişisel bir durum arz ettiği görülmektedir. Kimi durumlar ve gruplar için ekonomik nedenler dominant bir özellik arz ederken bir başka grup içinde siyasi ya da dini nedenlerin ağırlık kazandığı görülmektedir. Bu çalışmamızda toplumsal nedenler üzerinde durulmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren şekillenmeye başlanan sınıfsal yapılanma ve oluşturulan burjuva çok ortaklı şirketlerin kurulmasında ve gelişmesinde ki önemli etkenlerden birisidir. Türkiye’de her ne kadar kölelik, kast tipi bir yapılanmadan bahsedilmesi imkânsızsa da bazı karakteristik özellikleri itibarıyla zümre tipi bir yapılanmanın özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya çıktığı ve zaman içerisinde de iktidar seçkinlerinin ayrı bir zümre oluşturdukları müşahade edilen bir gerçekliktir. Bununla birlikte öteden beri aristokrasi, bürokrasi ve iktisadi güçlerin birbirleri ile ilişki içerisinde buldukları ve toplumda ötekileştirilmiş bir sistemin kendiliğinden ortaya çıktığı görülmektedir. Bu sistem sürekli döngü içerisinde kendi burjuvazisini ve seçkinlerini var ederek mevcudiyetini korumaktadır. Bu var edilen seçkinler sistemi toplumsal çatışmayı da beraberinde getirmektedir. Zira tarihi süreç içerisinde ötekileştirildiğini düşünen toplumsal sınıflar varlığını ispat içeri-

sine girmekte ve İbn Haldun’un ifadesi ile zorunlu bir mücadele başlamaktadır. Bu mücadele içerisinde de, Marksist teori ile çatışma, sürekli devam etmektedir. Bu çatışmanın ana amaçlarından birisi de, weberyan ifade ile, güç ve statü elde etmektir. Çok ortaklı şirketler içerisinde bu toplumsal teorilerin hepsine de rastlamak mümkündür. Diğer taraftan çok ortaklı şirketler toplumsal çatışma ve bütünleşmeyi de içerisinde barındırmaktadır. Kalkınma, ilerleme gibi aynı ülkü ve gayeye hizmet etme düşüncesi ile ana grup ile bütünleşik bir görüntü arz ederken, oluşan burjuvaziye karşı bir reaksiyon geliştirmesi itibarıyla de çözüme özelliği göstermektedir.

Abstract

(Social Factors that are Effective on the Establishment and the Development of the Multi Partnered Companies)

The social corporations are in a mutual interaction. Also, generally it has been accepted that the sociological events cannot be explained with only one reason. The multi partnered companies that take place among the important social facts in our country are one of those events. Although it is not possible to use it in different meanings than the company notion in terms of the legal terminology, the multi partnered companies are being mentioned with their religion and their religious identity in our country. On the shaping of the multi partnered companies, economic, political, religious and social reasons can be considered. In this study, we had investigated the social reasons that are effective on establishing and development of the multi partnered companies. Still, the economic, political and religious reasons which are effective

on the establishment and development of the multipartnered companies had not been mentioned in this study.

Key Words: Yimpaş, integration, disintegration, stratification, economy, company, religion

Kaynakça

- Akalın, Kürşat Haldun. "Max Weber'in İktisat Sosyolojisi Açısından Yorumunda Orta Çağın Katolik Asketikizminden Kopuş". İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi. 61.1(2011). ss.239-259.
- Armağan Sibel . Armağan İbrahim. *Toplum Bilim*. Barış Yayınları .1988.
- Aron, Raymond. *Sınıf Mücadelesi*. (Çev. Erol Güngör). Dergâh Yayınları. İstanbul 1992.
- Aron, Raymond. *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. (Çev. Korkmaz Alemdar). Bilgi Yay.. Ankara 1994.
- Arslantürk, Zeki - Tayfun Amman. *Sosyoloji*. Kaknüs Yay.. İstanbul 2000.
- Bahar, Halil İbrahim. *Sosyoloji*. Usak Yay.. Ankara 2005.
- Baykan, Sezer. *Sosyolojinin Ana Başlıkları*. Kızılelma Yayıncılık. İstanbul 2006.
- Bilgiseven, Amiran Kurtkan. *Genel Sosyoloji*. Filiz Kitabevi. İstanbul 1995.
- Bilgiseven, Amiran Kurtkan. "Türkiye'de Sosyal Çözülme Tehlikesi Olarak Alevi Sünni Ayrılığı". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*. 1. (1994). ss.33-49
- Bilgiseven, Amiran Kurtkan. *Sosyoloji*. MEB Devlet kitapları. ty. byy.
- Bottomore, Tom. - Nisbet. R. *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. (Çev. Mete Tunçay & Aydın Uğur). Ayraç Yayınları. Ankara 2002.
- Candan, Nesrin. "İbni Haldun'un Gözüyle Kamu Maliyesi Yaklaşımı" *Celal Bayar Üniv. İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 14.2 (2007).
- Caplow, Theodore. *Elementary Sociology*. New York 1971.
- Çağatay, Tahir. *Günün Sosyolojisine Giriş*. Ayyıldız Matbaası. Ankara 1968.
- Doğan, İsmail. *Sosyoloji*. Sistem Yayıncılık. İstanbul 1998.
- Dönmezer, Sulhi. *Sosyoloji*. Hüsnü Tabiat Matbaası. İstanbul 1976.
- Durkheim, Emile. *Sosyoloji Dersleri*. (Çev. Ali Berktaş). İletişim Yayınları. İstanbul 2006.
- Erbaş, Hayriye. "Fark/Kimlik. Sınıf". Editör. Hayriye Erbaş & M. Kemal Coşkun & Deniz Yüzüak; *Fark/Kimlik. Sınıf*. EOS Yayınları. Ankara 2007.
- Erkal, Mustafa E.. *Sosyoloji* (Toplumbilimi). Der Yay.. İstanbul 2011.
- Freyer, Hans. *Sosyolojiye Giriş*. (Çev. Nermin Abadan). Sevinç Matbaası. Ankara 1963.
- Fulche, John r.- John Scot. *Sociology*. Oxford University Pres. 1999.
- Grusky. D.B.. *Social Stratification*. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. 2001. s.14443-14452. Erişim Tarihi: 22/08/2012. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B0080430767019744>
- Günay, Ünver. "İktisadi Ahlak ve Din". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7(1986). 109-128
- Güngör, Özcan. "Kuranda Sosyal Bütünleşme". *Diyanet İlmi Dergisi*. 40. 3 (2004).
- Gürbüz, Ali Osman. *İşçi ve Halk Şirketleri Örneğinde Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Finansal Sorunları ve Çözüm Alternatifleri*. (Yayımlanmamış

- Doktora Tezi) Marmara Ünv. Sosyal Bilimler Ens.. İstanbul 1987; TBMM. 10/16.262 esas numaralı ve 1061 s. Sayılı araştırma komisyonu raporu. <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1061.pdf> Er. Tarihi. 26/12/2012; <http://yimpas.com.tr/index.php?git=isayfa&id=22&sid=13> Er. Tarihi. 31/07/2013.
- Kemerlioğlu, Eyüp. *Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik*. Saray Kitabevleri. İzmir 1996.
- Kızılcılık, Sezgin. *Marx'ın Sosyolojisi*. Anı Yayıncılık. Ankara 2007.
- Kirman, Mehmet Ali. *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. Rağbet Yay. İstanbul 2004.
- Löwith. K.. *Max Weber ve Karl Marx*. (Çev. Nilüfer Yılmaz). Doruk Yayınları. Ankara 1999.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. Osman Akinhay & Derya Kömürcü). Bilim ve Sanat Yayınları. Ankara 2003.
- Marx, Karl. *Fransa'da Sınıf Savaşmaları 1848-1850*. (Çev. Sevim Belli). Sol Yay.. Ankara 1979.
- Odabaşı, Harun. *JetPa'nın Kural Dışı Yatırımı*. Erişim Tarihi: 19/01/2013. <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber553035jetpaninkuraldisiyatirimi.html>.
- Odabaşı, Harun. *Tabela Holdingler Son virajda*. Erişim Tarihi: 19.01.2013. <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber7623tabelaholdinglersonvirajda.html>.
- Özkalp, Enver. *Sosyolojiye Giriş*. Ekin Yay.. Bursa 2011.
- Özügürlü, Metin. *Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu: Yeni İşçilik Örüntülerinin Sosyolojisi*. Kalkedon Yay.. İstanbul 2008.
- Poloma, Margaret M.. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. (Çev. Hayriye Erbaş). Gündoğan Yayınları. Ankara 1993.
- Sezgül, İbrahim. "Marx'ın Diyalektik – Tarihsel Materyalizmi ve Etik". *Toplum Bilimleri Dergisi*. 4. 8(2010).
- Swingewood, Alan. *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. (Çev. Osman Akinhay). Bilim ve Sanat Yayınları. Ankara 1998.
- TUIK. *Türkiye İstatistiği*. 2010.
- Türkdoğan, Orhan. *Kültür – Değişme ve Toplumsal Çözüm*. IQ Yay.. İstanbul 2007.
- Türkdoğan, Orhan. *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*. Birleşik Yayıncılık. İstanbul 1997.
- Ülgener, Sabri F., *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*. Derin Yay.. İstanbul 2006.
- Ünal, Ahmet Zeki. *Toplumda Tabakalaşma ve Hareketlilik*. Birleşik Yay.. Ankara 2011
- Weber, Max. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. (Çev. Zeynep Gürata). Ayraç Yay. Ankara 1997.
- Weber, Max. *Sosyoloji Yazıları*. (Çev. Taha Parla). İletişim Yay., İstanbul 1983.